

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ODSJEK ZA ZAPADNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOST
KATEDRA ZA POLJSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

DIPLOMSKI RAD

Jezični razvoj višjejezičnih govornika različite dobi

Studentica: **Maja Radica**

Mentorica: **prof. dr. sc. Ivana Vidović Bolt**

Zagreb, listopad 2015.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKI OKVIR - O BILINGVIZMU, ODNOSNO DVOJEZIČNOSTI.....	2
2.1. Pojam dvojezičnost/dwujęzyczność.....	2
2.2. Definicije bilingvizma i tko je dvojezičan?	3
2.3. Kratki razvoj istraživanja o dvojezičnosti	10
2.3.1. Nedostaci dvojezičnosti	13
2.3.2. Prednosti dvojezičnosti	15
2.4. Različiti modeli dvojezičnosti	17
3. ISTRAŽIVANJE	19
3.1. Metodologija istraživanja	19
3.1.1. Uzorak istraživanja:	19
3.1.2. Instrument istraživanja	19
3.1.3. Ciljevi istraživanja	20
3.1.4. Hipoteze istraživanja.....	20
3.1.5. Metode istraživanja.....	20
3.2. Opisna analiza rezultata istraživanja sjedinjena s dostupnim teorijskim podacima	21
4. ZAKLJUČAK	43
5. PRILOZI	47
5.1. Riječ sudionika.....	47
5.2. Upitnik.....	51
6. POPIS LITERATURE.....	60

SAŽETAK

Rad će se baviti istraživanjem procesa ovladavanja dvama jezicima od rane dobi, mogućim zaprekama koje se na tom putu nalaze, prednostima i nedostacima takvog procesa te krajnjim rezultatima koji podliježu utjecaju brojnih čimbenika. Na početku rada bit će riječi o raznolikosti definiranja dvojezičnosti te se postavlja polazišna definicija. Teorijski i povijesni okvir uvest će nas u temu, dok će okosnicu rada činiti istraživanje provedeno među dvojezičnim govornicima. U provedenom istraživanju sudjeluju isključivo dvojezične osobe čiji su roditelji različitih nacionalnosti i koje su odmalena učile materinske jezike svojih roditelja. Ispitanici su u dobi od 15 do 45 godina, a ispitivanje je provedeno pomoću upitnika sastavljenog prvenstveno u svrhu ovog istraživanja. Ciljevi rada su iz rezultata istraživanja utvrditi koliko rani početak usvajanja jezika utječe na kasniju razinu ovladanosti istim, definirati koji su to čimbenici koji u procesu usvajanja jezika utječu na tu razinu te propitati je li rani početak usvajanja određenog jezika jamstvo da će dijete ovladati istim gotovo ili potpuno na razini izvornog govornika.

Rezultati istraživanja potvrdit će povezanost razine vladanja jezikom s utjecajem različitih čimbenika poput izloženosti jeziku, učestalosti uporabe jezika, okoline i sl. Relevantnima će se pokazati i faktori školovanja/studiranja te radnog mjesta, odnosno jezika kojim se govornici tamo služe.

Ključne riječi: dvojezičnost/bilingvizam, dvojezični razvoj, usvajanje jezika, L2, materinski jezik

ABSTRACT

This thesis will explore the process of acquiring two languages from an early age, as well as the obstacles which may be encountered during the process, advantages and disadvantages of such a process, and the final results which are influenced by numerous factors. The first part of the thesis will deal with diverse definitions of bilingualism, and set the starting definition. The theoretical and historical background will introduce the subject, while a research carried out on bilingual speakers will constitute the central part of the thesis. The participants in the research are exclusively bilingual individuals whose parents have different nationalities and who acquired their parents' mother tongues from a young age. The age of the participants spans from 15 to 45, and the survey is conducted using a questionnaire composed primarily for the purposes of the present research. The goals of the thesis are to analyse the research results in order to determine how much an early start of language acquisition affects the later level of its acquisition; to define the factors which influence that level in the process of language acquisition; and to examine whether an early onset of acquisition of a certain language is a guarantee that a child will acquire it almost or completely at the native speaker level.

The results of the research will confirm the connection between the level of language proficiency and the influence of various factors such as language exposure, frequency of language use, environment etc. Other relevant factors include education and workplace, i.e. the language used by the speakers in those environments.

Keywords: bilingualism, bilingual development, language acquisition, L2, mother tongue

STRESZCZENIE

Niniejsza praca dotyczy badania procesu opanowania dwoma językami od najmłodszych lat, możliwe przeszkody podczas tego procesu, jego zalety i wady oraz wyniki końcowe, które podlegają wpływowi wielu czynników. Na początku pracy będzie mowa o różnorodności definiowania dwujęzyczności i stawi się definicja początkowa. Dział teoretyczny i historyczny wprowadzi nas do tematu, natomiast podstawą pracy będzie badanie prowadzone między osobami dwujęzycznymi.

W badaniu udział biorą tylko osoby dwujęzyczne, których rodzice są różnej narodowości, i które uczyły się języków ojczystych swoich rodziców od najmłodszych lat. Ankietowani są w wieku 15 – 45 lat, a badanie przeprowadzano stosując kwestionariusz przygotowany przede wszystkim dla celów niniejszego badania. Cele pracy są z wyników badań ustalić jak wczesny początek przyswajania języka wpływa na przyszły poziom opanowania nim, określić jakie czynniki w procesie przyswajania języka wpływają na ten proces, oraz zbadać czy wczesne rozpoczęcie przyswajania języka gwarantuje, że dziecko opanuje językiem tak samo lub prawie na poziomie native speaker'a.

Wyniki badania potwierdzą związek między poziomem panowania językiem a wpływem różnych czynników, takich jak ekspozycja na język, częstotliwość używania języka, środowisko itp. Istotnymi okazały się czynniki szkolenia/studiów oraz miejsca pracy, czyli języka, który tam jest używany.

Słowa kluczowe: dwujęzyczność, rozwój dwujęzyczny, przyswajanie języka, L2, język ojczysty

1. UVOD

Tijekom studija dvaju jezika često sam samoj sebi postavljala pitanja kakav je to osjećaj moći koristiti dva jezika na razini izvornog govornika, biti lišen osjećaja da je uglavnom neizbježno razmisliti je li izgovorena rečenica gramatički ispravna i biti u mogućnosti spontano i nesvjesno pronalaziti odgovarajuće riječi u različitim oblicima razgovora. Često su me fascinirala djeca koja istodobno koriste dva ili više jezika u dobi u kojoj nisu u potpunosti savladala ni govor, a kamoli ostale komponente jezika. Ta djeca uglavnom odrastaju u osobe koje se isto tako služe obama jezicima na razini izvornog govornika ili gotovo poput takvih.

Takva razmišljanja stvorila su još veće nedoumice na koje nisam imala odgovore. U nastojanju otkrivanja tih odgovora uvidjela sam složenost i širinu pojma dvojezičnost te zaključila kako bi ovaj rad i istraživanje koje je u sklopu njega provedeno bili izvrsna prilika za dobivanje mnogih odgovora.

U prvom dijelu rada bit će riječi o različitim definiranjima pojma *dvojezičnost* potkrijepljenim tvrdnjama i definicijama stručnjaka i priznatih autora u području istraživanja bilingvizma. Naći ćemo na dvije oprečne teorije – maksimalističku i minimalističku te u njima pronaći stavove s kojima se, uz obrazloženje, slažemo ili ne slažemo. U nastavku rada spominje se i važna razlika između *učenja* i *usvajanja* jezika.

Tijekom rada postavljeni su ciljevi koji će se, provođenjem upitnika i konzultiranjem stručne literature, nastojati ostvariti, a u zaključku ćemo vidjeti u kojoj mjeri je to postignuto.

Osvrnut ćemo se i na povijesne aspekte razvoja dvojezičnosti, vjerovanja o štetnosti odrastanja u takvom okruženju te na istraživanja čiji su rezultati dokazali suprotno. Proces dvojezičnog odrastanja u svojoj kompleksnosti donosi i određene prednosti i nedostatke te će u nastavku povijesnog pregleda biti riječi i o njima. Osim prednosti i nedostataka donosimo i podjelu dvojezičnosti te obrazlažemo u kojim će se oblicima svaka od stavki iz podjele nalaziti u radu.

U trećem dijelu dolazimo do najvažnije komponente rada, odnosno istraživanja provedenog u svrhu dobivanja, nakon teorije, odgovora iz prakse. Na početku toga dijela opisana je metodologija istraživanja, a na kraju nalazimo analizu dobivenih rezultata.

2. TEORIJSKI OKVIR - O BILINGVIZMU, ODNOSNO DVOJEZIČNOSTI

O kompleksnosti bilingvizma ili dvojezičnosti svjedoče brojni stručnjaci koji su se bavili ili se i dalje bave tim jezičnim fenomenom. Brojna su i provedena istraživanja, objavljeni radovi i studije na temu odrastanja u dvojezičnom okruženju.

2.1. Pojam dvojezičnost/dwujęzyczność

U hrvatskom jeziku, osim na pojam *dvojezičnost*, nailazimo i na pojmove *bilingvalnost* te *bilingvizam*. Prema navodu u *Rječniku stranih riječi* (Anić, Goldstein 1999: 175) bilingvizam označava *redovno upotrebljavanje dvaju različitih jezika u govornoj praksi pojedinca ili zajednice; dvojezičnost. BI- + lat. lingua: jezik + -IZAM*. U *Rječniku stranih riječi, tuđica i posuđenica* (Klaić 1974: 163) bilingvizam je određen kao *govorenje dvama jezicima, obično u pograničnim područjima; dvojezičnost; isto i bilingvitet, bilingvistički – dvojezičan*. U poljskom je pak jeziku dvojezičnost definirana kao: *bilingwizm = dwujęzyczność; fakt posługiwania się dwoma językami przez daną grupę społeczną lub przez jednostkę* (Szymczak 1978: 165) te *dwujęzyczność = równorzędna znajomość dwu języków, posługiwanie się w mowie i w piśmie dwoma językami* (Doroszewski 1960: 464).

U oxfordskom online rječniku¹ pronalazimo definiciju bilingvizma koja navodi sljedeće: *bilingualism = fluency in or use of two languages*, dok u Cambridgeovom online rječniku² ne nalazimo definiciju bilingvizma, već samo pridjeva bilingvalan, *bilingual*, u značenju *able to speak or using two languages*.

Određeni strani autori razlikuju značenje pojmova *bilingvalnost* (eng. *bilinguality*) i *bilingvizam* (eng. *bilingualism*) i to tako da pojam *bilingvalnost* označava pojedinčevu osobnu pojavu, dok pojam *bilingvizam* označava društvenu pojavu (Jelaska 2005: 39).

Silvia Vidović (2010/2011: 22) u svom radu o bilingvalnosti navodi definiciju Hamers i Blanca u kojoj stoji kako je „bilingvizam stanje zajednice u kojem su dva jezična koda u dodiru, a bilingvalnost označava psihološko stanje pojedinca koji ima pristup dvama jezičnim kodovima (Hamers i Blanc 2004: 6)“.

¹ http://www.oxforddictionaries.com/definition/american_english/bilingualism, [19.7.2015.], 13:06

² <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/american-english/bilingual>, [19.7.2015.], 13:15

Po toj definiciji u ovom radu bit će riječi o bilingvalnosti, odnosno bilingvalima, no, kako bismo pojednostavili prilagodbu tih dvaju pojmova koji se u ponekad tretiraju kao sinonimi, u ovom radu nećemo praviti razliku između njih, odnosno i *bilingvizam* i *bilingvalnost* označavat će pojedinčevu osobnu pojavu.

2.2. Definicije bilingvizma i tko je dvojezičan?

Vilke (1991: 138) u svom članku ističe kako je *bilingvizam* (dvojezičnost), odnosno vladanje dvama jezicima, složen fenomen u skladu s čime ne čudi da se definira na različite načine. Spominje seminar u Kanadi koji se održao 1967. godine i na kojem se raspravljalo o tome kako opisati i mjeriti bilingvizam. Sudionici se, kako navodi Vilke prema Anderson i Boyer (1970), nisu složili ni u čemu osim u tome „da se taj izraz odnosi na poznavanje i upotrebu dvaju jezika od strane iste osobe (1991: 138)“.

U knjizi *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism* (Myers-Scotton 2006: 4) nailazimo na objašnjenje kako je *bilingvizam* (eng. *bilingualism*) termin kojim se označava govorenje jednog ili dvaju jezika od kojih je jedan govornikov materinski jezik. No, *bilingvizam* se koristi i kao termin koji obuhvaća i *plurilingvizam* (eng. *multilingualism*), odnosno govorenje više od dvaju jezika.

Nadalje, Myers-Scotton (2006: 36) navodi kako bi definiranje *dvojezičnosti* kao sposobnosti govorenja dvaju ili više jezika na razini izvornog govornika isključilo iz te grupe većinu dvojezičnih osoba. Smatra kako u realnosti postoji vrlo mali broj ljudi koji dvama jezicima vladaju kao izvorni govornici te da su te osobe one koje su odgajane dvojezično, odnosno koje su odmalena usvajale oba jezika podjednakim intenzitetom. U skladu s prvim postavljenim ciljem, a taj je utvrditi koliko rani početak usvajanja jezika utječe na kasniju razinu ovladanosti istim, upravo osobe odgajane dvojezično centar su istraživanja provedenog u sklopu ovoga rada.

Medved Krajnović (2010: 12) u istoimenom članku postavlja sljedeće pitanje: *Može li višjezični govornik biti izvornim govornikom više jezika?* Prema Daviesu (2003: 211-214), kako ističe autorica, osim osoba koje su postale izvorni govornici određenog jezika samim rođenjem i odrastanjem u određenoj jezičnoj zajednici, izvornim govornikom može se smatrati još jedino iznimno nadareni korisnik inoga jezika koji je tim jezikom ovladao obrazovanjem, boravkom u zemlji u kojoj je taj jezik sredstvo komuniciranja ili korištenjem tog jezika u svakodnevnom životu i radu.

Myers-Scotton (2006: 36) smatra da, iako su u ranijoj dobi osobe koje su istodobno usvajale dva jezika podjednako vladale obama, u određenom trenutku života jedan jezik preuzima dominaciju te osoba na kraju ipak ne vlada u jednakoj mjeri s oba jezika. Ta pojava nastupa kao posljedica utjecaja određenih vanjskih čimbenika, a tijekom istraživanja i u skladu s postavljenim ciljem definiranja čimbenika koji utječu na razinu vladanja jezikom, nastojat ćemo odrediti neke od njih.

Tvrđnju o dominaciji jednog od jezika u provedenom istraživanju propitao ćemo 45. pitanjem osjećaju li ispitanici da je njihova ovladanost L1 veća od ovladanosti L2 te 20. i 21. pitanjem na kojem jeziku sanjaju i razmišljaju. Iz tih odgovora možemo zaključiti da je jedan od dva jezika zastupljeniji i dominantniji. Do takvih situacija dolazi uglavnom stjecajem životnih okolnosti, kao npr. područja na kojem se živi i jezika kojim se na tom području govori, a koji je uglavnom onaj koji postaje dominantniji.

Prema Zrinki Jelaska (2005: 38) „osnovno je značenje dvojezičnosti vladanje, odnosno služenje dvama jezicima. Dijete može postati dvojezično ako istodobno ili neposredno jedan iza drugoga usvaja dva jezika, a služeći se pritom podjednako i jednim i drugim. (...) Dvojezični su i ljudi koji se služe dvama jezicima koje su usvojili, odnosno koje govore kao izvorni govornici“.

Jelaska (2005: 38) navodi kako su u određenom smislu gotovo svi govornici dvojezični jer se kroz život susrećemo s barem dva idioma koja govorimo jednakom tečnošću, a to se odnosi na standardni govor i npr. dijalekte, službeni govor, govorni jezik...

Sličnu definiciju navodi i Medved Krajnović (2010: 6) (prema Hamers i Blanc 2000., Cook 2002., Medved Krajnović 2004.) ističući „kako suvremena određenja dvojezičnosti i višejezičnosti ne podrazumijevaju vrlo visoke razine jezične i komunikacijske kompetencije u pojedinčevim jezicima, već sposobnost komunikacijski učinkovite upotrebe jezika“.

Posljednje dvije definicije ne slažu se sa shvaćanjem dvojezičnosti kojim se vodimo u ovom radu, a to je da su potpuno dvojezične one osobe koje se od (ranog) djetinjstva susreću, usvajaju i koriste u podjednako mjeri oba jezika.

Nadalje, Jelaska (2005: 38) navodi kako maksimalistička teorija tvrdi da su dvojezične samo one osobe koje su tako ovladale dvama jezicima da ih govore gotovo kao izvorni govornici te ističe kako je tu teoriju uveo Bloomfield (1933). Prema Romaine (1995), kako navodi Jelaska,

dvojezičnima se smatraju sve osobe koje vladaju dvama jezicima na bilo kojoj razini i u bilo kojem stupnju.

Prema teoriji Romaine čak i osobe koje poznaju tek nekoliko riječi određenog jezika, u stanju su proizvesti nekoliko rečenica na tom jeziku ili su učile jezik samo na jednom stupnju, smatraju se dvojezičnima. Prihvatanjem te definicije dvojezičnosti prihvaća se i činjenica da su danas gotovo svi dvojezični te da, u skladu s time, ne postoje jednojezični govornici. U toj se definiciji ne slažemo s lingvisticom jer smatramo, kako je u ranijem tekstu i navedeno, da biti dvojezičan ne znači vladati jezikom na bilo kojoj pa makar samo osnovnoj razini, već prihvaćamo Bloomfieldovu teoriju te nadodajemo da podrazumijevamo potrebu paralelnog usvajanja obaju jezika od malih nogu kako bi se osoba mogla nazvati dvojezičnom. Ukoliko prihvatimo stajalište da je danas svaki govornik dvojezični govornik te da je kriterij za određivanje istoga minimalno poznavanje nekog jezika, kako onda razlikovati tu razinu dvojezičnosti od one koju su dostigle one osobe koje su odmalena izložene dvama jezicima i od tada ih usvajaju? Taj problem mogli bismo barem djelomično, za potrebe ovog rada, riješiti razlikovanjem dvojezičnosti u užem i dvojezičnosti u širem smislu, pri čemu bi dvojezičnost u širem smislu prihvaćala teorije kako su gotovo svi govornici dvojezični, a dvojezičnost u užem smislu bi obuhvaćala one osobe koje od rane dobi usvajaju dva jezika.

Minimalistička pak odrednica (koju podržava Macnamara, 1967) ide još dalje od teorije lingvistice Romaine te govori kako je za ispunjavanje kriterija dvojezičnosti „dovoljno proizvoditi izraze ili rečenice na drugom jeziku ili imati minimalnu sposobnost u jednoj od jezičnih djelatnosti“ (Jelaska 2005: 39).

Spominjući minimalističku i maksimalističku definiciju bilingvizma, vratimo se na trenutak do ranije spomenutog članka Mirjane Vilke u kojem navodi kako određivanje dvojezičnosti ovisi ponajviše o onome tko je definira. Tako, primjerice, jedni smatraju kako je dvojezičnost „vladanje drugim jezikom na razini kojom se govornik približava izvornom govorniku, neki čak podrazumijevaju podjednako vladanje dvama jezicima (Vilke 1991: 138)“, dok je trećima nečije, makar površno i receptivno poznavanje određenog jezika, dovoljno kako bi tu osobu opisali kao dvojezičnu. Nadalje, Vilke ističe kako u tom primjeru dobivamo dvije definicije bilingvizma – onu *maksimalističku*, koja podrazumijeva potpuno vladanje jezikom, i onu *minimalističku* koja prihvaća i djelomično vladanje jezičnim vještinama. (Vilke 1991: 138)

Još jedna u nizu definicija dvojezičnosti dolazi od Titonea (1972), koji smatra da „dvojezičnost počinje kada pojedinac slijedi pojmove i strukture drugoga jezika, a ne parafrazira materinski“ (Jelaska 2005: 39).

Andrea Močinić (2010: 175) navodi kako u Garzantijevom rječniku talijanskog jezika (1965) nalazimo sljedeću definiciju bilingvizma: *sposobnost pojedinca ili zajednice da prirodno koristi dva jezika*, dok dvojezičnu osobu definira kao *osobu koja pravilno govori ili koristi dva jezika*.

Nadalje, Močinić (2010: 175) navodi kako Bialystok (2006) opisuje dvojezičnu osobu kao onu koja se podjednako dobro služi s oba jezika, no koja se također, u sociokulturalnom smislu, umije prilagoditi obama jezicima. U kasnijem dijelu ovoga rada bit će riječi i o paralelnom upoznavanju sociokulturalnih aspekata jezika koji se usvajaju te ćemo, na temelju odgovora dobivenih iz provedenog upitnika, vidjeti koliko ispitanih dvojezičnih osoba odgovara zadnje spomenutoj definiciji Bialystok.

No, kako dalje nalazimo u spomenutom članku, veliki broj autora (kao što su Titone (1993), Deshays (2003), Bialystok (2006), Baker (2007)) slaže se s tvrdnjom kako je nemoguće pronaći samo jednu definiciju koja bi obuhvatila i zadovoljila veliki opseg čimbenika koji utječu na dvojezičnost i različitih „vrsta“ dvojezičnosti koje iz tog proizlaze.

Budući da, kako je vidljivo iz prijašnjeg teksta, ni sami stručnjaci iz područja bilingvizma nisu potpuno složni oko definicije, očigledno je teško postaviti jedno univerzalno objašnjenje, općeprihvaćenu definiciju pojma *bilingvizam*, odnosno *dvojezičnost* kao i osobe koja je dvojezična. Kako bi ovaj rad imao polazišnu tezu i bio valjan nužno je postaviti definiciju bilingvizma koje ćemo se držati i u skladu s kojom ćemo obrađivati podatke dobivene iz istraživanja provedenog u sklopu ovog rada.

Ta definicija je sjedinjenje definicija Jelaske, Bloomfielda i Bialystok koja pod *dvojezičnošću* razumijeva *umijeće korištenja dvaju jezika na jednakoj ili gotovo jednakoj razini*, u slučaju ovog rada, *onih osoba koje su odrasle u miješanim brakovima (odnosno kojima su roditelji različitih nacionalnosti) te su iz tog razloga odmalena usvajale dva različita jezika, odnosno materinske jezike svakog od roditelja*.

Budući da se onaj jezik koji se usvaja od ranog djetinjstva i kojemu je dijete izloženo prvenstveno u domu obično naziva prvim jezikom, odnosno materinskim, odnosno J1 (eng. L1), a onaj koji se u većoj ili manjoj mjeri usvaja kasnije drugim jezikom, odnosno inim,

odnosno J2 (eng. L2), možemo zaključiti kako, po toj podjeli, kako tvrdi u kasnijem tekstu i Myers-Scotton (2006: 328), osobe koje su od rođenja u podjednakoj mjeri bile izložene obama jezicima imaju dva prva jezika.

„Prvi jezik koji čovjek u svome životu kao dijete usvaja najčešće znači prvi jezik kojim dijete progovara. Taj se prvi jezik u djetetovu jezičnom razvoju onda i naziva *materinski jezik* (mother tongue, Muttersprache). (Jelaska, 2004: 11)“

Svaka osoba izvorni je govornik svog materinskog jezika. To je jezik koji dijete usvaja od rođenja, koji sluša od roditelja, koji reproducira automatski bez razmišljanja o gramatičkim strukturama i pravilima. Vilke (1991: 27) smatra kako u procesu usvajanja materinskog jezika nailazimo na četiri aspekta tog usvajanja. Prvi je usvajanje glasovnog sustava, drugi je upotreba gramatike, slijedi semantika, odnosno sposobnost razumijevanja i priopćavanja te na kraju sposobnost komunikacije. Autorica (1991: 27) nadalje navodi kako usvajanje materinskog jezika započinje u trenutku kada majka i novorođenče uspostave međusobnu komunikaciju, dakle puno prije nego što dijete izreče prvu riječ.

U istraživanju provedenom u svrhu ovoga rada sudjelovale su dvojezične osobe koje su odmalena, većinom od rođenja, bile izložene dvama jezicima te su oba jezika usvajale u podjednakoj mjeri³. Ako prihvatimo odrednicu da je materinski jezik onaj kojeg dijete sluša od rođenja, onda je za onaj dio ispitanika kod kojih je početak usvajanja drugog jezika nastupio nakon početka usvajanja prvog, lakše odrediti koji je njihov L1, a koji L2. No, do problema dolazimo kada je potrebno odrediti L1 i L2 kod dvojezičnih govornika koji su oba jezika počeli usvajati od rođenja.

Budući da, kako će u kasnijem tekstu biti spomenuto, bez obzira na ranu izloženost dvama jezicima u određenom trenutku jedan neminovno preuzima dominaciju, u upitniku provedenom u sklopu ovoga rada razlikovat ćemo L1 od L2 tako što će se L1 odnositi na onaj jezik koji osobe koje su sudjelovale u ispitivanju trenutno smatraju svojim materinskim jezikom, dok će L2 označavati drugi jezik koji su većinom počeli usvajati kada i spomenuti L1, no koji je iz različitih razloga „pao pod dominaciju” L1.

Kako navodi Medved Krajnović (2010: 3), osim *materinskog* i *drugog jezika* postoji i termin *primarni jezik*. „On se rabi u smislu jezika koji je pojedincu glavno i najlakše sredstvo komunikacije, što ne mora nužno biti prvi usvojeni jezik. “ (Jelaska 2010: 3) Autorica (2010:

---

³ „Podjednaka mjera“ nije precizno određena te može varirati od govornika do govornika (op. a.)

3) navodi kako do takvih situacija može doći npr. prilikom pojedinčeva preseljenja u ranijoj životnoj dobi u zemlju u kojoj njegov L1 nije službeni jezik te pritom jezik okoline, zbog razine izloženosti i učestalosti korištenja, preuzima dominaciju.

Nit vodilja u definiranju *tko je dvojezičan* je činjenica da osobe koje su odrastale u dvojezičnom okruženju (obitelji) i koje su u podjednakoj mjeri bile izložene obama jezicima, nisu u procesu usvajanja imale potrebu za učenjem dodatnih gramatičkih ili komunikacijskih kompetencija. One su sve aspekte jezika usvajale na prirodan način, od djetinjstva, slušajući i koristeći oba jezika u podjednakoj mjeri.

Iz toga proizlazi još jedan razlog zašto se ne slažemo s tvrdnjama da je dvojezična svaka osoba koja je u stanju sporazumjeti se na nekom jeziku, koja ima dovoljno znanja kako bi proizvela jednostavne izraze i rečenice i koja se koristi nekim jezikom na bilo kojem stupnju, a taj je da su te osobe uglavnom učile, a nisu usvajale jezik. Kako navodi Myers-Scotton (2006: 42), kada dijete govori neki jezik kao prvi jezik u svom domu, to se smatra usvajanjem jezika. Na taj način dijete može usvajati i više jezika odjedanput (npr. od majke poljski, od oca hrvatski) te, kao rezultat toga, imati više od jednog prvog jezika. No, kada osoba u kasnijoj dobi usvoji neki jezik, van okoline koja njime govori, u obrazovnim institucijama i sl., tada govorimo o učenju jezika. Toj teoriji prethodi Krashenov stav (1982) koji dočarava definiciju u kojoj usvajanjem naziva „prirodan proces ovladavanja jezikom u kojemu se pozornost ne usmjerava na jezične oblike, a učenjem smatra nadgledanje usvajanja i upravljanja govornikovom izvedbom time što se ispravljaju njegova odstupanja i pogreške, a izdvajaju pravila.“ (Jelaska 2007: 92)

Vilke (1991: 74) razlikuje usvajanje drugog jezika od učenja stranog jezika te navodi kako djeca drugi jezik usvajaju u manje ili više prirodnoj okolini u kojoj neki od članova te okoline taj jezik govore kao materinski ili je to jezik većinskog stanovništva, dok se učenje stranog jezika odvija u školama ili specijaliziranim ustanovama u sredini materinskog jezika. Osim načina na koji dijete usvaja odnosno uči jezik, različita je i motivacija za taj proces. Prilikom usvajanja jezika dijete je na to motivirano na prirodan način, potaknuto je situacijom i okolnostima u kojima živi, a često je i njegova komunikacija s okolinom ili bliskim osobama uvjetovana poznavanjem toga jezika. Učenje jezika, naprotiv, odvija se uglavnom „neprirodno“, tijekom nekoliko sati tjedne nastave u kojoj dijete često ne vidi veliku korist i samim time nije dovoljno motivirano (usp. Vilke 1991: 74).

Myers-Scotton (2006: 328) potkrepljuje svoju tvrdnju i podacima iz radova drugih autora koji su se bavili ovom temom. Tako navodi kako Meisel (1989) pojavu kada dijete čuje dva jezika

od rođenja naziva dvojezičnim usvajanjem prvog jezika (eng. *bilingual first language acquisition*), dok De Houwer (2005) također iznosi slično stajalište, navodeći kako se ono odnosi na studije usvajanja jezika djece do šeste godine života koja su tim jezicima bila izložena od rođenja te u čijim je slučajevima intenzitet izloženosti istima ostao podjednak do trenutka provođenja te studije.

Vujnović Malivuk i Palmović (2015: 21), a prema Paradis (2010), Jelaska (2005), Hržica, Padovan i Kovačević (2011) u svom radu *Dvojezično usvajanje jezika: povezanost s jezičnim teškoćama i nejezičnim sposobnostima* navode kako većina autora istovremeno usvajanje dvaju jezika do kraja treće godine života, kada se usvajaju osnove materinskog jezika, naziva istovremenom dvojezičnošću, dok se usvajanje drugog jezika nakon treće godine života, kada se prvi jezik već u velikoj mjeri usvojio, smatra slijednom dvojezičnošću.

Uspoređujući potonje tvrdnje Myers-Scotton (2006: 328) i Vujnović Malivuk i Palmović (2015: 21) te termine *dvojezično usvajanje prvog jezika* i *istovremena dvojezičnost* zaključujemo kako se radi o gotovo istoj pojavi, odnosno o usvajanju dvaju jezika od rođenja. U ovom radu prihvaćamo navedene tvrdnje, odnosno isto tako držimo da dijete koje je od rođenja u podjednakoj mjeri izloženo dvama jezicima odrasta s dva prva, tj. dva materinska jezika. Što se kasnije događa, tj. koji od ta dva jezika dvojezični govornik smatra materinskim, uglavnom ovisi o kasnijoj izloženosti i učestalosti korištenja svakog od jezika, a ponajprije o individualnom osjećaju svakog govornika.

Razdoblje kada dijete usvaja jezik od velike je važnosti te ćemo tijekom rada nastojati odrediti koliko rani početak usvajanja utječe na kasniju razinu ovladanosti jezikom. Usvajanje jezika i izloženost istom/istima od malih nogu, a pritom mislimo od rođenja ili prvih godina života, omogućava djetetu da na najbrži i najproduktivniji način usvoji prvenstveno izgovor i gramatičku strukturu danog jezika. Naravno, činjenica da dijete usvaja jezik od rođenja ne jamči njegovu izvrsnost u tom jeziku jer *output* uvelike ovisi i o *inputu* kojemu je dijete izloženo. Tako će dijete, ukoliko je izloženo nepravilnom izgovoru i govoru u kojemu se gramatika ne koristi na pravilan način, isto tako brzo i učinkovito, a u suštini krivo, usvojiti taj jezik.

Myers-Scotton (2006: 326) tvrdi kako su istraživanja pokazala da je usvajanje određenog jezika kojemu je dijete izloženo, a govorimo prvenstveno o usvajanju izgovora i gramatike

danog jezika, u velikoj mjeri dovršeno do djetetove treće ili četvrte godine starosti (to djelomično ovisi i o kompleksnosti gramatičkih pravila tog jezika).

Izloženost jeziku možda je najvažniji faktor u procesu dvojezičnog odrastanja. Dvojezične osobe, kao što je već nekoliko puta spomenuto, doista u rijetkim slučajevima uspijevaju zadržati jednaku razinu vladanja oba jezika te u određenom trenutku, jedan od jezika postaje „slabiji“. Kako ističe Myers-Scotton (2006: 294) razlozi zbog kojih se to događa su brojni, no spomenuta pojava uvelike ovisi o uvjetima pod kojima je jezik usvajan te koliko često i gdje je pojedini jezik korišten. Izloženost nekom jeziku od rane dobi u svakodnevnom okruženju te uporaba istog od trenutka kada je dijete za to spremno uvjetuje uspješnost usvajanja danog jezika.

Tijekom rada nastojat ćemo što jednostavnije i vjerodostojnije prikazati pojavu i kompleksnost procesa postajanja dvojezičnim, zapreka u tom procesu te čimbenika koji na njega utječu. Nadalje, pokušat ćemo pokazati, u skladu s gore navedenom prihvaćenom definicijom, kako je rani početak usvajanja jezika ključan za postizanje razine izvornog govornika, no isto tako kako rano usvajanje nije jedini nužni čimbenik na putu ostvarenja tog cilja, već je iznimno važno i održavati kontinuitet usvajanja i korištenja jezika, sa svim njegovim sustavima, kako bi osoba i u kasnijoj dobi mogla održati jednaku ili gotovo jednaku razinu dvojezičnosti.

2.3. Kratki razvoj istraživanja o dvojezičnosti

Jelaska (2004: 15) u teorijskom dijelu *Priručnika s radnim listićima za poučavanje hrvatskoga kao nematerinskoga jezika s posebnim osvrtom na hrvatski za Rome* navodi da je pojam *dvojezičnost* već dugo prisutan kako u hrvatskoj lingvistici, tako i u stručnim krugovima te društvu, no i činjenicu da su se stručnjaci koji su se bavili tom temom, najčešće zbog literature u kojoj se susreću s tuđicama, priklonili internacionalizmima te su rabili nazive *bilingvizam* i *bilingvalni*. Ističe kako su se u Hrvatskoj tom temom u znatno većoj mjeri od kroatista zaokupili oni koji su se bavili stranim jezicima, kao i teorijski i primijenjeni lingvisti te kao primjer navodi Prebeg-Vilke (1991).

Vilke (1991: 139), prema Weisgerberu (1966) navodi kako se ranije vjerovalo da dvojezičnost može imati štetan utjecaj na inteligenciju cijele etničke grupe jer je čovjek prirodno jednojezičan i pokušaj da to ne bude postupanje je koje se kosi sa „zakonima prirode“. No 1962. Elisabeth Peal i Wallace Lambert provode možda najvažnije istraživanje za promjenu stavova o dvojezičnosti. Oni su pokazali, u suprotnosti s ranije postavljenim hipotezama

istraživanja koje su pretpostavljale neznatne razlike jednojezične i dvojezične djece u testovima neverbalne inteligencije te prednost inteligencije jednojezične nad dvojezičnom u testovima verbalne inteligencije, kako su dvojezična djeca postigla bolje rezultate od jednojezične u oba tipa provedenih testova. Autori istraživanja, kako dalje navodi Vilke (1991: 139), zaključuju: „Intelektualno iskustvo s dva jezična sistema daje govorniku mentalnu fleksibilnost, superiornost u formiranju koncepata i raznovrsnije mentalne sposobnosti, jer su putovi kojima se razvijaju te mentalne sposobnosti heterogeniji. Iz ove analize ne može se zaključiti je li inteligentnije dijete postaje bilingvalno, ili je bilingvizam pomogao njegovu intelektualnom razvoju, ali nema nikakve sumnje u to da je bilingvalno dijete inteligentnije. Nasuprot njemu monolingvalno dijete ima homogeniju strukturu inteligencije i nju mora koristiti za sve vrste intelektualnih zadataka. (Peal i Lambert 1962: 20) (usp. Vilke 1991: 139)“.

Vilke (1991: 90) u svojoj knjizi navodi kako je istraživanje Peal i Lamberta prikazalo bilingvizam u znatno povoljnijem svjetlu od onoga u kojem ga se dotada prikazivalo. Navodi kako su rezultati spomenutog istraživanja pokazali da su dvojezična djeca izjednačena s jednojezičnom s obzirom na socio-ekonomski status, spol i dob. Osim toga, pomoću rezultata tog povijesnog istraživanja došlo se i do zaključka su kako su dvojezična djeca postigla bolje rezultate u testovima verbalne i neverbalne inteligencije. (Vilke 1991: 90)

Nadalje, Vilke (1991: 92) navodi kako su istraživanja dokazala da bilingvizam pozitivno djeluje i na djetetov socijalni razvoj. Kao primjer navodi istraživanje u kojem su monolingvalna i bilingvalna djeca imala zadatak objasniti jednostavnu igru suigračima od kojih su neki imali povez na očima, a drugi nisu. Iz rezultata je bilo vidljivo kako su dvojezična djeca znatno bolje objasnila igru suigračima s povezom na očima od jednojezične, odnosno kako su „bolje razumjela potrebe onih koji imaju probleme u komunikaciji i odgovorila na njih (Vilke 1991: 92)“.

I Dobravac (2006: 2) navodi kako se do 1962. vjerovalo da dvojezičnost ima negativan utjecaj, odnosno da djeluje na inteligenciju uzrokujući niži IQ, onemogućava učenje ijednog jezika u cijelosti, opterećuje dijete, smanjuje njegov uspjeh u školi u nejezičnim predmetima, ima štetno djelovanje na djetetov kognitivni razvoj i sl.

„Pod kognitivnim razvojem razumijeva se razvoj određenih *viših mentalnih procesa* kao što su znanje, mišljenje, sposobnost rješavanja problema, konceptualizacija, simbolizacija, itd. (Vilke 1991: 139)“

Srodnu tvrdnju navodi i Medved Krajnović (2006: 27) te ističe kako je jedna od najvećih debata vezanih za bilingvizam bilo upravo pitanje kognitivne koristi ili štetnosti za dvojezičnu djecu, dok danas istraživanja uglavnom podupiru ideju o pozitivnim utjecajima dvojezičnosti koji su prisutni cijeli život.

Kenji Hakuta (1985: 63-67) u svome radu iz 1985. također navodi kako godine 1962. Peal i Lambert na McGill Sveučilištu u Montrealu provode važno istraživanje o povezanosti dvojezičnosti i inteligencije. U svom istraživanju Lambert i Peal navode kako su environmentalisti ranije vjerovali da istodobno učenje i korištenje dvaju jezika u govornika izaziva mentalnu konfuziju. Pozivajući se na Smitha (1939) autori navode kako se ono što danas nazivamo *code-switching*, odnosno promjena koda⁴, u to vrijeme smatralo jasnim pokazateljem jezične konfuzije. Peal i Lambert, kako dalje navodi Hakuta, 1962. donose veliki preokret u dotadašnjim vjerovanjima i stavovima vezanima za dvojezičnost. Rezultati njihovog istraživanja pokazali su kako su dvojezična djeca, koja su bila jednako vješta u oba jezika, u usporedbi sa sličnom skupinom jednojezične djece, pokazala bolje sposobnosti u svim tipovima ispitivanja inteligencije. Ti su rezultati pobijali tvrdnje većine ranijih istraživanja. Peal i Lambert (1962: 20) smatraju da poznavanje dvaju jezika i kultura dvojezičnom djetetu donosi korisno iskustvo koje jednojezična djeca nemaju.

Isto istraživanje spominje i Mihaljević Djigunović (2009: 330) u svom radu *Strah od stranog jezika i razumijevanje slušanjem kod monolingvalnih i bilingvalnih učenika engleskoga kao stranoga jezika* te ističe kako su rezultati tog istraživanja bili pokretač promjene stava prema dvojezičnosti u djece i početku vjerovanja kako dvojezično odrastanje djetetu ipak može donijeti određene beneficije. Mihaljević Djigunović navodi kako je to istraživanje pokazalo da dvojezičnost može rezultirati višom razinom verbalne i neverbalne inteligencije, dok se dotada vjerovalo kako dvojezičnost negativno utječe na djetetov jezični razvoj i njegovu razinu inteligencije.

---

⁴ Promjena koda je prebacivanje iz jednog jezičnog koda u drugi kod dvojezičnih i višejezičnih osoba, a koje može biti uzrokovano različitim svakodnevnim situacijama.

Nakon objavljivanja rezultata Peal i Lambertovog istraživanja naglo se povećao broj istraživanja provedenih u suradnji s dvojezičnom djecom te se većina rezultata slagala s rezultatima Peal i Lamberta. Hakuta (1985: 65) navodi kako su istraživanja pokazala postojanje pozitivne korelacije između dvojezičnosti i sposobnosti apstraktnog mišljenja o jeziku (tzv. metalingvistička kompetencija⁵), a koja se povezuje sa sposobnošću čitanja kod učenika osnovnih škola.

Istraživanje koje je slijedilo, a koje je proveo Anisfield godine 1964. (prema Vilke 1991: 139), potvrdilo je rezultate Peal i Lamberta te su i u tom istraživanju dvojezična djeca u rješavanju testova inteligencije postigla bolje rezultate od jednojezične.

Najvažniji zaključak do kojeg se dolazi različitim istraživanjima nakon 1962. je taj da dvojezičnost nema negativan utjecaj na kognitivni razvoj te da kapacitet ljudskog uma nije ograničen, već se on samostalno obogaćuje različitim iskustvima te tako i nadograđuje. (Hakuta 1985)

2.3.1. Nedostaci dvojezičnosti

Unatoč gore spomenutim zaključcima brojnih istraživanja kako dvojezičnost nema negativan utjecaj na kognitivni razvoj, valja spomenuti da dvojezičnost ipak nosi određene nedostatke. O njima će biti riječi u ovom poglavlju.

Pozivajući se na Paradis i sur. (2003) Kuvač (2004: 36), u teorijskom dijelu *Priručnika s radnim listićima za poučavanje hrvatskoga kao nematerinskoga jezika s posebnim osvrtom na hrvatski za Rome* navodi kako usvajanje dvaju jezika, iako je istovremeno, gotovo nikada nije sinkrono, odnosno kako dijete uvijek „pokazuje bolju izvedbu u jednome jeziku pa je taj jezik *dominantan* za razliku od drugoga jezika koji je *nedominantan*.“ (2004: 36) Nadalje, navodi kako su određene jezične poteškoće koje se mogu pojaviti i kod dvojezične djece dovele do postavljanja pretpostavke kako je dvojezičnost uzrok kašnjenja. No, istraživanja u kojima su sudjelovala francusko-engleska dvojezična djeca pobila su takvu pretpostavku i pokazala kako su spomenute poteškoće u jednakoj mjeri prisutne i kod jednojezične djece, ali i kako su kod dvojezične naglašenije u nedominantnome jeziku.

---

⁵ Vasiljević Stokić (Beograd, 2012) navodi: U zajedničkom istraživanju pod nazivom *Metalinguistic knowledge in instructed L2 learning: An individual difference variable?* autorice Roer i Ganem-Gutierrez definiraju metalingvističku kompetenciju kao “eksplicitno ili deklarativno znanje u vezi sa sintaktičkim, morfološkim, leksičkim, pragmatičkim i fonološkim karakteristikama stranog jezika koji uči” (Roehr i Ganem-Gutiérrez, 2008).

Ellen Bialystok (2008: 4) u svom članku *Bilingualism: The good, the bad, and the indifferent* navodi kako su brojna istraživanja pokazala da dvojezične osobe općenito vladaju manjim opsegom vokabulara u usporedbi s jednojezičnima. Istu tvrdnju, u koautorstvu s Gigi Luk, Kathleen F. Peets te Sujin Yang, iznosi i u članku *Receptive vocabulary differences in monolingual and bilingual children* te, u koautorstvu s F. I. M. Craik, D. W. Green i T. H. Gollan, u članku *Bilingual Minds*.

Bialystok (2008: 4) smatra kako je taj podatak vrlo bitan za opis djetetovog kognitivnog razvoja, budući da je širina vokabulara centralno mjerilo djetetova napretka u usmenom i pismenom razvoju jezika. Kao jedan od dokaza da je navedena tvrdnja točna, autorica u daljnjem tekstu izlaže rezultate Peabody slikovnog testa rječnika (eng. Peabody Picture Vocabulary Test) provedenog na uzorku od 971 djeteta u dobi od 5 do 9 godina od kojih je polovica bila dvojezična. Test se provodio u nizu od nekoliko godina te je pokazao kako su jednojezična djeca imala prosječan rezultat od 105 riječi, dok je prosječan rezultat dvojezične djece bio 95.

To se obilježje, kako tvrdi Bialystok (2008: 4), zadržava i u zrelijoj dobi, no ne manifestira se više u tolikoj mjeri na širini vokabulara kojom dvojezični govornik vlada, već na pristupu rječniku i dostupnosti leksika (u usporedbi s jednojezičnim osobama sporiji su u imenovanju slika, postižu niže rezultate na zadacima verbalne tečnosti, češće se susreću s fenomenom „na vrhu jezika“ i sl.).

Bialystok (2008: 4) navodi kako razlozi takvog deficita nisu poznati. S jedne strane pripisuju se činjenici da dvojezične osobe oba svoja jezika koriste u jednakoj mjeri kao jednojezične jedan jezik te da je, kao posljedica toga, širina vokabulara podijeljena na dva jezika. Drugo objašnjenje, nastavlja Bialystok, koje uvode Hernandez i Li (2007) pretpostavlja kao mogući razlog vremensko trajanje usvajanja vokabulara svakog od jezika.

Laički gledano, donekle je za očekivati da će dvojezično dijete vladati manjim opsegom vokabulara od svojega jednojezičnog vršnjaka – ono odrasta izloženo dvama jezicima, samim time i dvostrukom broju morfosintaktičkih pravila, dvostrukom vokabularu te usvaja po dva imena za sve. U skladu s time može se pretpostaviti kako je opseg vokabulara dvojezičnog djeteta upola manji od opsega vokabulara jednojezičnog djeteta, no istraživanja su, kako je ranije i navedeno, pokazala kako je ta razlika znatno manja.

2.3.2. Prednosti dvojezičnosti

Iako su brojna istraživanja pokazala kako dvojezične osobe vladaju manjim opsegom vokabulara od njihovih jednojezičnih vršnjaka, dvojezičnost donosi i niz prednosti.

Neke od tih prednosti smo spomenuli u poglavlju u kojem govorimo o povijesnom razvoju istraživanja dvojezičnosti. Osim tih, prisutne su i one koje su logične i lake za pretpostaviti, kao npr. da će dvojezične osobe lakše komunicirati sa strancima, možda lakše stjecati strana prijateljstva, u budućnosti lakše pronaći posao od svojih jednojezičnih kolega i sl. Dalje, ono što često možemo čuti od osoba koje poznaju „svijet dvojezičnih” ili su se bavile ovom temom jest da dvojezične osobe jednostavnije i prirodnije obavljaju više zadataka odjednom (bolji su u *multitaskingu*), da su vještije, bolje pamte, lakše uče druge strane jezike, tolerantnije su i otvorenije gledaju na različitosti od svojih jednojezičnih vršnjaka jer (odmalena) upoznaju dvije ili više različitih kultura i sl. No, osim tih uglavnom pretpostavljenih, što ne znači i netočnih, prednosti, brojne su i one koje su dokazane različitim istraživanjima.

Tako Bialystok (2008: 5) navodi kako, za razliku od negativnih učinaka dvojezičnosti koji se manifestiraju na već spomenutoj širini vokabulara, dvojezičnost ima pozitivan učinak na funkcioniranje kognitivne (spoznajne) kontrole.

Istraživanje provedeno na sveučilištu u Granadi te sveučilištu York u Torontu pod vodstvom Julie Morales Castillo s Odsjeka za eksperimentalnu psihologiju⁶ sveučilišta u Granadi, a u suradnji s Ellen Bialystok i Alejandrom Calvo, objavljeno u *Journal of Experimental Child Psychology*, pokazuje kako dvojezična djeca u kraćem vremenu usvajaju i procesuiraju informacije od svojih jednojezičnih vršnjaka. U spomenutom istraživanju sudjelovala su djeca u dobi između 5 i 7 godina i upravo se ta dob, kako navodi autorica, smatra kritičnim periodom u razvoju radne memorije. Rezultati su pokazali ne samo kako su dvojezična djeca bila uspješnija u zadacima koji su zahtijevali upotrebu radne memorije, već i kako se njihova učinkovitost rješavanja zadataka povećavala s povećanjem kompleksnosti zadatka. Morales Castillo tvrdi kako je ovo istraživanje pokazalo ne samo pozitivan učinak dvojezičnosti na radnu memoriju djeteta, već i utjecaj na opći razvoj izvršnih funkcija djeteta⁷.

---

⁶ Morales Castillo, M. J., Bialystok, E., Calvo, A. (2013) *Bilingual children have a better „working memory” than monolingual children*. Journal of Experimental Child Psychology. Department of Experimental Psychology, University of Granada.

⁷ “Iako različiti autori koncept izvršnih funkcija definiraju na različite načine, svi se slažu da one obuhvaćaju vještine potrebne za svrhovitu, prema cilju usmjerenu aktivnost (Luria, 1969; Stuss i Benson, 1986; Spreen,

Rita Rosenback, autorica knjige *Bringing up a Bilingual Child*⁸, u svom članku *Bilingual is better: the advantages of speaking more than one language*⁹ navodi kako je jedna od najznačajnijih prednosti dvojezičnosti činjenica da dvojezične osobe u starosti razvijaju demenciju u prosjeku četiri i pol godine kasnije od jednojezičnih vršnjaka. Do tog je rezultata, kako navodi autorica, u svom istraživanju došao dr. Thomas Bak¹⁰. Rosenberg nadalje navodi kako su dvojezična djeca uspješnija u obavljanju više zadataka u isto vrijeme te tu tvrdnju potkrepljuje podacima NIH-a (National Institutes of Health)¹¹. Osim toga dodaje i kako su dvojezične osobe otvorenije prema drugima, prema različitostima, kako imaju bolje slušne sposobnosti, teže im je odvući pozornost te su, samim time što su odmalena u kontaktu s barem dva jezika, i bikulturalni. U daljnjoj razradi ovoga rada susrest ćemo se i s pitanjem o paralelnom usvajanju određenog jezika i kulture naroda kojem je on materinski jezik.

U intervjuu novinara Killiana Foxa s Ellen Bialystok iz veljače 2011¹², psihologinja navodi niz prednosti koje nosi dvojezičnost, a između ostalog navodi kako je učenje drugih jezika važno jer osobi pomaže u boljem razumijevanju okoline, različitog načina razmišljanja i različitih kultura. Na početku intervjua navodi kako je prvi pokazatelj da dvojezičnost donosi i neurološke prednosti bila dječja sposobnost da razumiju kako strukturu jezika, tako i značenje. Naziva to metajeziknim znanjem koje je ključno za upotrebu jezika u svrhu učenja, pismenosti, razmišljanja i logike:

It came from children's ability to understand the structure of language as well as the meaning. This is called metalinguistic knowledge, and it's the key to using language for learning, for literacy, for thinking, for logic. (Bialystok, E. (2011). Intervju. *Bilingual brains are more healthy.*)

Kao primjer navodi istraživanje u kojem su sudjelovala djeca u dobi između 5 i 9 godina, a koja su imala zadatak odrediti je li rečenica „Jabuke rastu na nosu“ gramatički ispravna. Prema navodima psihologinje, jednojezična djeca su teže određivala gramatičku ispravnost rečenice jer ih je previše zbunjivala činjenica da jabuke u stvarnosti ne rastu na nosu, dok su

---

Risser i Edgell, 1985).“ Cepanec, M., Šimleša, S. (2008) *Razvoj izvršnih funkcija i njihovih neuroloških korelata*. Suvremena psihologija 11 (2008), 1, 55-72, “Naklada Slap”, 2008.

⁸ <http://multilingualparenting.com/>, [11.5.2015.], 21:18

⁹ <http://multilingualparenting.com/2014/01/22/bilingual-is-better-the-advantages-of-speaking-more-than-one-language/>, [11.5.2015.], 21:33

¹⁰ <http://www.ppls.ed.ac.uk/people/thomas-bak>, [11.5.2015.], 21:35

¹¹ <http://www.nichd.nih.gov/news/releases/pages/040312-bilingual-advantage.aspx>, [11.5.2015.], 21:55

¹² Bialystok, E. (2011). Intervju. *Bilingual brains are more healthy*. U: The guardian, 12.6.2011. Dostupno na: <http://www.theguardian.com/technology/2011/jun/12/ellen-bialystok-bilingual-brains-more-healthy>, [11.5.2015.], 23:15

dvojezična djeca, bez obzira na svjesnost netočnosti tvrdnje, zahvaljujući razvijenom sistemu izvršne kontrole¹³, uz manje napora mogla reći da je rečenica gramatički točna, odnosno odijeliti formu od sadržaja.

Dalje navodi i vrlo važnu tvrdnju koja kaže kako je mozak dvojezične osobe zdraviji od mozga jednojezične. Pritom misli na dokazanu činjenicu kako dvojezičnost pozitivno utječe na mozak, a konkretno navodi primjer istraživanja provedenog u Baycrest centru za starije osobe u Torontu u kojem su izdvojili 200 osoba oboljelih od Alzheimerove bolesti. Prvo su razlučili koje su od tih 200 osoba jednojezične, a koje dvojezične te, nakon toga, kada je obitelj uočila simptome i kada je bolest dijagnosticirana. U oba slučaja dvojezične osobe su bile starije u prosjeku 5 godina od svojih jednojezičnih vršnjaka u trenutku otkrivanja bolesti. Budući da je Alzheimerova bolest jedan od oblika demencije, ova i gore spomenuta tvrdnja Rite Rosenback se međusobno potvrđuju.

Nakon iznošenja negativnih i pozitivnih strana dvojezičnosti, jasno možemo zaključiti kako pozitivni efekti u velikoj mjeri prevladavaju te zaključiti kako je biti dvojezičan svakako prednost.

2.4. Različiti modeli dvojezičnosti

Jelaska (2005: 40) ističe kako se dvojezičnost dijeli prema nekoliko kriterija, pa tako postoji:

1. podjela po vremenu: „prema vremenu stjecanja drugog jezika dvojezičnost može biti: rana (dječja) i kasna (mladenačka i odrasla). Prema dobi kada dijete ovladava dvama jezicima dvojezičnost može biti istovremena i slijedna.“ (2005: 40)
2. podjela po jezicima: u toj podjeli susrećemo se s horizontalnom i okomitom dvojezičnošću te govornom i znakovnom dvojezičnošću. Jelaska (2005: 41) ističe da, kada govorimo o horizontalnoj, odnosno vodoravnoj dvojezičnosti, mislimo na dva jezika koja su međusobno dovoljno različita da ih svatko smatra dvama jezicima. Okomita, odnosno vertikalna dvojezičnost, je odnos, tj. različitost standardnog jezika i nekog od njegovih idioma. Govorna i znakovna dvojezičnost znači da se i osoba koja vlada jednim govornim jezikom i jednim znakovnim također smatra dvojezičnom.
3. podjela po jezičnim sposobnostima: u ovoj podjeli susrećemo se s uravnoteženom i neuravnoteženom dvojezičnošću (kada dvama jezicima vladamo ili ne vladamo na istoj razini), međujezikom (jezik onih koji su u procesu usvajanja i ovladavanja

---

¹³ Dosl. prijevod od engl. *Executive control*

drugim jezikom), polujezičnošću (kada je jedan jezik znatno slabiji od drugoga), priključivanjem, odnosno prebacivanjem koda (korištenje izraza iz drugog jezika u prilikama kada se dvojezične osobe ne mogu sjetiti potrebne riječi na jeziku kojim se u danom trenutku služe, kada smatraju da će se izrazom na drugom jeziku kvalitetnije očitovati i sl.).

4. podjela po jezičnim djelatnostima: u ovoj se podjeli dvojezičnost dijeli na pasivnu i aktivnu (prijamnu i proizvodnu) te funkcionalnu. Pasivna je ona u kojoj osoba vlada drugim jezikom samo na razini razumijevanja. Aktivna dvojezičnost uključuje usmeno i pismeno korištenje jezika, dok funkcionalna dvojezičnost označava pojedinačno ovladavanje jezikom na pismenoj ili govornoj razini, ali samo u određenim situacijama.

U ovom radu koncentrirat ćemo se na one dvojezične osobe koje karakterizira rana istovremena, ali i slijedna dvojezičnost. Svi sudionici provedenog upitnika oba su jezika usvajala ili od rođenja ili od ranog djetinjstva, što dovodi do zaključka da ćemo se susresti s obje navedene kategorije dvojezičnosti. Što se tiče drugog aspekta podjele, u ispunjavanju upitnika provedenog u sklopu ovoga rada sudjelovale su dvojezične osobe koje ulaze u skupinu horizontalne, odnosno vodoravne dvojezičnosti, dakle osobe koje su odmalena i istovremeno usvajale dva različita jezika. Vjerojatno je, za one koji su odrastali u Hrvatskoj sigurno, da su neke od tih osoba istodobno usvajale i idiome njihovih standardnih jezika, no taj aspekt u ovom slučaju nije istraživao. Osim toga, susrest ćemo se i s neuravnoteženom, no isključivo aktivnom dvojezičnošću.

Kod sudionika ispitivanja nailazimo na uglavnom neuravnoteženu dvojezičnost, no, kako će kasnije biti vidljivo iz rezultata istraživanja, određeni postotak ispitanika odlikuje se uravnoteženom dvojezičnošću, a biti će riječi i o prebacivanju koda.

I kao zadnja stavka podjele – podjela po jezičnim djelatnostima, sudionike istraživanja karakterizira aktivna dvojezičnost, iako uglavnom ne vladaju obama jezicima na jednakoj razini.

3. ISTRAŽIVANJE

Kako bismo ovaj rad, osim podacima iz literature koja se bavi istom ili bliskom temom te rezultatima prijašnjih istraživanja, upotpunili i novijim podacima i tvrdnjama iz svijeta dvojezičnih osoba, pomoću upitnika smo proveli jedno kratko istraživanje. Upitnik je izrađen na osnovi ranije izrađenih upitnika za istraživanje ovoga područja te u suradnji s mentoricom. Pitanja su sastavljena s namjerom da se pomoću odgovora dođe do podataka koji će pomoći u ostvarivanju cilja ovoga rada. Upitnik je sastavljen u Google Forms obliku pa su ga tako ispitanici ispunjavali putem internetske poveznice.

3.1. Metodologija istraživanja

3.1.1. Uzorak istraživanja:

Upitnik je ispunila 31 dvojezična osoba u dobi od 15 do 45 godina. Od 31 ispitanika njih 8, odnosno 25,8% su osobe muškog spola, a 74,2%, odnosno 23 osobe ženskog spola.

Od inicijalne ideje da se upitnik provede i na uzorku koji bi obuhvaćao ispitanike mlađe od 15 godina odustalo se jer bi to zahtijevalo izradu dodatne inačice upitnika. S obzirom na složenost određenih pitanja, djeca mlađa od 15 godina ne bi bila u mogućnosti na njih samostalno odgovoriti. Cilj je bio dobiti odgovore izravno od dvojezičnih govornika, stoga odgovaranje roditelja na pitanja na koja dijete nije moglo samo odgovoriti nije ispunjavalo postavljene uvjete.

Svi sudionici upitnika dvojezični su govornici koji su svoja dva jezika usvajali od rane dobi jer su njihovi roditelji različitih nacionalnosti pa su tako usvajali materinske jezike svojih roditelja.

3.1.2. Instrument istraživanja

Za potrebe istraživanja jezičnog razvoja višejezičnih govornika različite dobi napravljen je upitnik sastavljen bez predloška u suradnji s mentoricom.

U prvom dijelu upitnika prikupljeni su podaci o ispitanicima (individualni čimbenici) kao što su dob, spol, datum i mjesto rođenja ispitanika, mjesto rođenja majke i oca, nacionalnost i sl.

U drugom dijelu upitnika ispituju se činjenice važne za shvaćanje okolnosti u kojima su ispitanici postali dvojezični pa tako ispitujemo u kojim su državama živjeli, u kojoj državi žive trenutno i koliko dugo te koji je njihov L1, a koji L2.

U pitanjima od 16. do 21. nastojimo saznati kada su ispitanici počeli usvajati svoja dva jezika te koji je trenutno dominantniji, a potomje smo pokušali saznati postavljanjem pitanja na kojem jeziku sanjaju, a na kojem razmišljaju. Osim toga, ispitali smo i osjećaj ovladanosti određenim jezikom 18. pitanjem o koncentraciji prilikom korištenja toga jezika.

U nastavku upitnika ispituje se osjećaj sigurnosti ispitanika prilikom govora, pisanja, čitanja i slušanja svakog od jezika. Nadalje se pokušava istražiti u kolikoj je mjeri izloženost određenom jeziku, bilo u domu ili van njega, utjecala na osjećaj razine ovladanosti svakim od jezika.

U zadnjem dijelu upitnika istažuju se zanimljivosti vezane uz proces dvojezičnog odrastanja kao što su npr. osjećaj mijenjanja nacionalnog identiteta ovisno o jeziku koji se koristi, učestalost korištenja *code-mixinga/code-switchinga*, eventualni problemi u procesu usvajanja jezika, postojanje razdoblja šutnje itd.

Podaci su prikupljeni u razdoblju od prosinca 2014. godine do veljače 2015. godine. Svi sudionici u istraživanju sudjelovali su dobrovoljno i anonimno (u upitniku su navodili svoje inicijale).

3.1.3. Ciljevi istraživanja

Ciljevi istraživanja su iz rezultata utvrditi koliko rani početak usvajanja jezika utječe na kasniju razinu ovladanosti istim, definirati koji su to čimbenici koji u procesu usvajanja jezika utječu na tu razinu te propitati je li rani početak usvajanja određenog jezika jamstvo da će dijete ovladati istim gotovo ili potpuno na razini izvornog govornika.

3.1.4. Hipoteze istraživanja

H1: Očekuje se da ispitanici koji su od rane dobi u podjednako mjeri izloženi obama jezicima u kasnijoj dobi podjednako vladaju istima.

H2: Očekuje se da su dvojezični govornici često skloni korištenju *code-switchinga* u svrhu popunjavanja leksičkih praznina u svakom od svoja dva jezika.

H3: Očekuje se da mjesto življenja i jezik okoline utječu na učestalost uporabe drugog jezika koji to nije te, samim time, s vremenom i na razinu ovladanosti istim.

3.1.5. Metode istraživanja

U ovom istraživanju napravljena je većinom opisna analiza sadržaja odgovora na postavljena pitanja jer je upitnik u velikoj mjeri sastavljen na način da su ispitanici samostalno upisivali

odgovore ovisno o individualnom osjećaju i mišljenju. Sadržaj odgovora na ona pitanja na koja su odgovori bili ponuđeni izraženi su u postotcima.

3.2. Opisna analiza rezultata istraživanja sjedinjena s dostupnim teorijskim podacima

Pri navođenju rezultata provedenog istraživanja potrebno je naglasiti kako se radi o relativno malom, no ipak relevantnom broju ispitanika uvjetovanom traženim karakteristikama dvojezičnih govornika.

Kao što je ranije navedeno, u ispunjavanju upitnika sudjelovala je 31 dvojezična osoba u dobi od 15 do 45 godina. Ispitanika je tek 8 (25,8%) dok ispitanice, njih 23, čine 74,2%.

Nacionalnosti ispitanika su različite pa tako u upitniku nailazimo na sljedeće: poljske je nacionalnosti jedna ispitanica osoba, a isto toliko i ispitanih osoba španjolske nacionalnosti. Četiri ispitanice osobe su talijanske nacionalnosti, dvije pak češke, a čak je trinaest osoba hrvatske nacionalnosti. Sedam ispitanih osoba navodi dvojnu nacionalnost te među njima nailazimo na tri osobe hrvatsko-poljske nacionalnosti te po jednu hrvatsko-ruske, talijansko-hrvatske, hrvatsko-slovačke te nizozemsko-hrvatske nacionalnosti.

Dvojezične osobe koje su sudjelovale u ispitivanju različitih su razina obrazovanosti i stručne spreme. Među njima nailazimo na 13 osoba visoke stručne spreme (VSS – sa završenim fakultetskim obrazovanjem), 2 osobe više stručne spreme (VŠS – sa završenom visokom školom), 4 osobe srednje stručne spreme (SSS), 2 srednjoškolaca te 10 studenata. Od ukupnog broja ispitanika njih 17, odnosno 54,8% je zaposleno, dok je njih 2, odnosno 6,5% nezaposleno. Zadnja dva podatka ne odnose se na osobe koje se školuju.

Svi ispitanici su djeca roditelja različitih nacionalnosti koja su odmalena usvajala dva jezika, odnosno materinske jezike svojih roditelja.

Budući da smo, kako je i u ranijem tekstu navedeno, prihvatili definiciju po kojoj se dvojezičnima smatraju one osobe koje su od rane dobi u podjednakoj mjeri usvajale oba jezika te vladaju istima na razini izvornog govornika ili gotovo poput takvih, logično je bilo odabrati samo te osobe za sudjelovanje u provedenom upitniku.

Dodatni razlog zašto su za sudjelovanje izabrane isključivo osobe koje su od rane dobi usvajale oba jezika jesu istraživanja koja su pokazala kako je, uz uvijek prisutne iznimke, uz pravilnu izloženost određenom jeziku njegovo usvajanje u ranoj dobi znatno olakšano te kako dugoročno takvo usvajanje ima puno bolje rezultate od kasnijeg usvajanja jezika. Navedenu

tezu o uspješnijem ovladavanju jezikom potvrđuju i tvrdnje Myers-Scotton (2007: 345) te Lennebergova stajališta koje Vilke (1976: 87) spominje u svom članku *Implications of the age factor on the process of acquisition of an L2*. Podrobnije o tome u tekstu koji slijedi.

Osim toga, važno je naglasiti kako su te osobe jezik usvajale, a ne učile, odnosno one su u procesu izloženosti danom jeziku usvajale prvo njegov fonološki sustav, a nakon toga i gramatička pravila te konvencionalne znakove, no sve to bez posebnog napora i nastojanja baš zato što je jezik usvajan svakodnevno u prirodnom okruženju, dok se učenje jezika uglavnom odvija u formalnom okruženju - obrazovnim institucijama, školama stranih jezika i sl., te razina vladanja jezikom nakon takvog principa učenja gotovo nikada nije jednaka razini koju se postiže gore opisanim usvajanjem.

Kako ističe Kuvač (2004: 28) „djeca jezik usvajaju nesvjesno, na brz način, s velikom lakoćom, i sve to bez izravne i sustavne izloženosti jezičnom poučavanju.“ (2004: 28)

Upravo takav profil sudionika u istraživanju izabran je u namjeri da pomoću dobivenih rezultata potvrdimo ili opovrgnemo tvrdnje kako osobe, koje su usvajale ili usvajaju oba jezika od rane dobi i u podjednakoj mjeri su im izložene, vladaju tim jezicima u potpunosti kao izvorni govornici ili gotovo poput njih. Osim toga, takav izbor sudionika pomoći će nam u postizanju cilja o utvrđivanju utjecaja ranog početka usvajanja jezika na kasniju ovladanost njime.

Unatoč tome što su svi ispitanici oba jezika počeli usvajati odmalena ili u ranom djetinjstvu, nailazimo na određene specifičnosti. Naime, na pitanje vezano uz početak usvajanja drugog jezika zabilježena su 4 različita odgovora. Većina ispitanika, odnosno njih 22 (71%) tvrdi kako su oba jezika počeli usvajati istodobno, tj. od samog rođenja. Istodobno je oba jezika usvajalo još 4 ispitanika (12,9%), no L2 s manjim intenzitetom od L1. Tri osobe su L2 počele usvajati kasnije – jedna u dobi od 6 godina, druga od djetinjstva (ne navodi točnu dob), ali uglavnom tijekom ljeta koja je provodila na drugom govornom području (i kasnije intenzivno početkom rada na prostorima gdje se koristi L2) i treća osoba u 4. godini života. Jedna osoba navodi kako je L1 počela usvajati nakon L2, no ne navodi u kojoj dobi.

3.2.1. Osjetljivo razdoblje u usvajanju jezika

Draženka Blaži (2006) u svom članku *Razvoj govora*¹⁴ navodi kako neka istaživanja pokazuju da razvoj govorne percepcije i produkcije u djeteta započinje već u razdoblju koje ono proživljava u majčinoj utrobi (intrauterino razdoblje razvoja djeteta). Također spominje kako nailazimo na tvrdnje da je dijete već po rođenju sklono prepoznavanju majčina glasa i razlikovanju istog od ostalih zvukova. Blaži ističe rano djetinjstvo kao razdoblje vrlo intenzivnog usvajanja jezika u kojem dijete prelazi iz predjezične u jezičnu fazu te jezik postaje glavno sredstvo komuniciranja s okolinom. Autorica napominje i kako brojni pokazatelji ukazuju na postojanje tzv. *kritičnog razdoblja* za usvajanje jezika, odnosno razdoblja „kada je mozak najprijemčiviji za usvajanje jezika“ (Blaži 2006) te da se tim razdobljem smatra vrijeme unutar prve tri godine djetetova života. „Ako u tom kritičnom vremenu dijete nije dovoljno i nije pravilno izloženo jezičnom utjecaju u svojoj okolini, usvajanje jezika bit će otežano.“ (Blaži 2006)

Myers-Scotton (2007: 341) navodi kako mnoga istraživanja pokazuju da je baš to rano razdoblje ključno za usvajanje fonološkog sustava nekog jezika. No u daljnjem tekstu otkrivamo kako se ona ne bi složila s pokazateljima koje navodi Blaži, a koji su vezani uz određivanje završetka kritičnog razdoblja usvajanja jezika. Naime, Myers-Scotton (2007: 341) spominje istraživanja vezana uz imigrante koji su u vrijeme doseljavanja u određenu stranu državu počeli usvajati jezik koji se tamo govorio te navodi kako su djeca koja su bila u dobi do 7 godina u trenutku doseljavanja u stranu državu, potpuno ili gotovo potpuno usvojila izgovor L2 kao izvorni govornici, dok su rijetki slučajevi u kojima su starije osobe postizale takve rezultate.

Neki istraživači navode kako kritično razdoblje traje od djetetove 3. do 6. godine. Drugi, pak, proširuju to razdoblje od 6. do 12. godine djetetova života. Myers-Scotton (2007: 345) tvrdi kako se, iako ne postoji jasno određena granica do koje dobi traje rano usvajanje jezika, a kada počinje kasno, odnosno od koje dobi traje kritično razdoblje, većina istraživača slaže da postoji period u ranom djetinjstvu kada usvajanje jezika zahtijeva manje napora i uspješnije je nego u kasnijoj dobi. Pretpostavka o kritičnom razdoblju razvoja djeteta često se pripisuje Lennebergu (1967) koji je tvrdio da period oko puberteta (13. godine djetetova života) označava kraj razdoblja za uspješno usvajanje jezika. Lenneberg je smatrao, kako

---

¹⁴ <http://www.zdrav-zivot.com.hr/izdanja/ljepote-i-opasnosti-podmorja/razvoj-govora/>, godina objave: 2006. [30.5.2015.], 20:39

navodi Vilke (1976: 87) u svom članku *Implications of the age factor on the process of acquisition of an L2*, kako su djeca prije pubertetske dobi puno uspješnija u usvajanju i učenju jezika od odraslih te kako je većina osoba prosječne inteligencije u stanju naučiti drugi jezik i nakon ulaska u drugo desetljeće života, no pojava „blokada u učenju jezika“ značajno se povećava nakon razdoblja puberteta.

No, unatoč brojnim istraživanjima čiji su rezultati potvrdili gore navedene tvrdnje o postojanju kritičnog razdoblja kao i određivanju jedne precizne dobi u kojoj to razdoblje završava, neki stručnjaci smatraju kako kritično razdoblje zapravo ne postoji. Jedan od razloga neslaganja, kako navodi Myers-Scotton, jest nedovoljan broj dokaza koji pokazuju postojanje neurološke komponente u mozgu koja kontrolira „otvaranje“ i „zatvaranje prozora“ za usvajanje jezika. I zato ne iznenađuje činjenica da se neprestano iznova pojavljuju istraživanja koja ne podržavaju tezu o kritičnom razdoblju.

U ovom radu ćemo prihvatiti tvrdnju da kritično razdoblje postoji i složiti ćemo se da se ono odnosi na rano djetinjstvo, ali nećemo definirati do koje starosne dobi djeteta ono traje jer, osim što sami stručnjaci nisu složni oko tog podatka, smatramo da je iznimno teško sa sigurnošću odrediti o kojoj se dobi radi te da je kraj tog razdoblja možda individualan kod svakog djeteta. Prema tome, možemo zaključiti, bez obzira koju dob uzimamo kao graničnu, kako je kritično razdoblje od iznimne važnosti u procesu usvajanja jezika (bilo L1 ili L2 ili oboje), odnosno da je, kako bi dijete uspješno i kvalitetno usvojilo jezik, a pritom mislimo na sve sustave jezika (konvencionalni znakovi, fonološka, gramatička i semantička pravila¹⁵) potrebno jezik početi usvajati u ranom djetinjstvu. Važno je naglasiti kako ne želimo reći da je izvan tog razdoblja nemoguće savladati i usvojiti jezik, već da je ovladavanje jezikom u ranoj dobi znatno olakšano i stoga je djetetu s vremenom lakše doseći razinu izvornog govornika tog jezika. Sukladno tome, kao što je i na početku ovog poglavlja navedeno, u našem su ispitivanju sudjelovali oni dvojezični govornici koji su oba jezika počeli usvajati u podjednakoj mjeri u ranom djetinjstvu.

---

¹⁵ <http://www.zdrav-zivot.com.hr/izdanja/lijepote-i-opasnosti-podmorja/razvoj-govora/>, [30.5.2015.], 21:31

Iz dobivenih odgovora na 12. i 14. pitanje koji glase: „12. Koji je službeni jezik države u kojoj trenutno živite?“ te „14. Koji je Vaš L1?“ vidljivo je kako 12 ispitanika ne živi u državi u kojoj je službeni jezik njihov L1, dok njih 3 živi u državi u kojoj službeni jezik nije njihov ni L1 ni L2, već neki treći jezik.

U nastavku upitnika dolazimo do pitanja o koncentraciji koju je zahtijevala upotreba L1 i L2, odnosno je li upotreba L2 u određenom trenutku počela zahtijevati veću koncentraciju od one potrebne za upotrebu L1. Potvrдно se izjasnilo 14 ispitanika, negativno njih 15, dok je dvoje ispitanika ostalo neizjašnjeno. Neki ispitanici su uz potvrdne odgovore priložili i objašnjenje kada se to dogodilo i čime je bilo uzrokovano, a to će nam pomoći u postizanju drugog postavljenog cilja – onog o određivanju čimbenika koji utječu na razinu ovladanosti jezikom. Neke od spomenutih objašnjenja prenosimo u nastavku:

- Ispitanik F. M. Z. navodi kako je L2 počeo zahtijevati veću koncentraciju u trenutku kada je počeo razmišljati o preseljenju i zaposlenju u državi u kojoj je taj jezik službeni. Glavni problem je bilo bolje poznavanje određenog dijalekta L2 od njegove standardne forme.
- Ispitanica M. V. navodi kako je s početkom studiranja, samim time i slušanja predavanja na L2, shvatila kako L2 zahtijeva veću koncentraciju te kako je do tada zapravo učila i koristila uglavnom razgovornu varijantu jezika, dok je druge, formalnije inačice, u velikoj mjeri počela usvajati tek početkom studija.
- Ispitanica N. navodi kako je u njezinu slučaju L2 oduvijek zahtijevao veću koncentraciju.
- I. K. navodi kako je početak sudjelovanja u predstavi koja se pripremala na njenom L2 trenutak kada je uvidjela da L2 zahtijeva veću koncentraciju. To se prvenstveno odnosilo na razmišljanje na L2 jer je do tada razmišljala na L1.
- Ispitanica N. K. primijetila je da L2 zahtijeva veću koncentraciju nakon nekoliko godina nekorisćenja istog.
- Ispitanik F. ulagao je više koncentracije pri korištenju L2 nakon nekoliko godina pohađanja škole u kojoj se nastava odvijala na L1, dok ispitanica M. M. navodi kako je L2 zahtijevao veću koncentraciju prilikom komunikacije s vršnjacima u osnovnoj školi.
- Ispitanica S. A. B. opisuje kako je do početka srednje škole podjednako i aktivno koristila oba jezika (i L1 i L2) i nije imala problema s upotrebom istih niti je ijedan od njih zahtijevao veću koncentraciju. No, na početku srednje škole i usvajanja

kompleksnijih materija (srednjoškolskog gradiva i sl.) uočila je kako se intenziviraju njezini L1 i L3 jer su ta dva jezika bila u upotrebi prilikom nastave, dok je L2 počeo slabiti. Ističe kako i dalje sve razumije i može voditi komunikaciju na L2, no ponekad se ne osjeća u potpunosti opušteno jer uočava kako joj, u određenim trenucima, nedostaju odgovarajući izrazi i fraze na L2, a kojima vlada u svojim L1 i L3.

- Ispitanica N. P. također navodi početak školovanja kao trenutak u kojem je primijetila da L2 zahtijeva dodatnu koncentraciju - pohađala je jugoslavensku školu¹⁶ (njen L2) u državi u kojoj taj jezik nije bio službeni. potrebu za pojačanom koncentracijom u uporabi L2 osjetila je i prilikom preseljenja u Hrvatsku.
- M. C. J. ističe kako je u njezinu slučaju upotreba L2 zahtijevala veću koncentraciju nakon svakog dužeg boravka u drugoj zemlji i to je bio slučaj do 8. godine života.
- Ispitanica M. navodi kako je početak studiranja njezinog L2 trenutak u kojem je uočila da upotreba istog zahtijeva veću koncentraciju, dok ispitanici M. K. i A. D. navode početak školovanja kao razdoblje u kojem su to primijetili.

Od ispitanika koji su potvrdno odgovorili na ovo pitanje većina, njih 9, pripada grupi dvojezičnih osoba koje su istodobno počele usvajati oba jezika, tri ispitanika su usvajala oba istodobno, no L2 manjim intenzitetom, dok dvoje ispitanika pripada malom broju dvojezičnih osoba koje su L2 počele usvajati kasnije.

Jedno od zanimljivijih pitanja koja želimo postaviti dvojezičnoj osobi koja se podjednako služi obama jezicima jest na kojem jeziku razmišlja, a na kojem sanja. Mogli bismo reći da je razmišljanje još koliko toliko voljna radnja te da možemo svjesno utjecati na jezik na kojem ćemo razmišljati. No nije uvijek baš tako jer nam većina misli dolazi spontano i bez „najave“ koja bi nam mogla dati dovoljno vremena da odaberemo jezik. Ako govorimo o snovima, oni su potpuno spontani. Svakako su povezani s dnevnim radnjama, razmišljanjima, podsvjesnim brigama i sl., no u snu ne možemo svjesno utjecati na promjenu jezika na kojem sanjamo.

Ivana Banjan i Nataša Šunić (2004) u svom članku *Jedno dijete – dva jezika*¹⁷ raspravljaju, između ostalog, i o tome što je zapravo materinski jezik i kako ga određujemo. Većina ljudi spontano zaključuje kako je materinski jezik onaj koji smo prvi usvojili, kojeg najbolje znamo i s kojim se identificiramo. Isto tako, većina ljudi nema problema s određivanjem svog

---

¹⁶ Ispitanica je školu pohađala u razdoblju u kojem je Hrvatska bila dijelom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije te se pojam „jugoslavenska škola“ odnosi na školu koja funkcionira po sistemu školstva u SFRJ, ali se nalazi izvan nje.

¹⁷ <http://www.vasezdravlje.com/printable/izdanje/clanak/217/>, objavljeno u broju 34 (2/04). [1.6.2015], 19:22

materinskog jezika. No, kako tvrde autorice, ono što nam potvrđuje ili pobija našu procjenu, odnosno pokazuje koji je zapravo jezik naš materinski jest odgovor na pitanje na kojem jeziku sanjamo, razmišljamo i računamo. Budući da te tri funkcije pripadaju skupini funkcija koje se usvajaju s prvim jezikom i u kasnijoj dobi te funkcije su uglavnom obilježene prvim jezikom.

No što je s osobama koje su odmalena i istodobno usvajale dva jezika, koje, po nekim teorijama, imaju dva prva, dva materinska jezika. Na kojem jeziku oni razmišljaju, a na kojem sanjaju?

Karolina Kowalcze (2009: 79) u svom članku *Bilingwizm w sytuacji komunikacyjnej wyrażania emocji. Studium przypadków dwujęzyczności polsko-włoskiej*, spominje istraživanje koje je proveo Grosjean (v. Grosjean, 1982: 276) kako bi dobio odgovor na pitanje na kojem jeziku razmišljaju i sanjaju dvojezične osobe. Čak 70% ispitanika odgovorilo je kako razmišlja na oba jezika, dok je malo manji postotak sudionika, 64%, dalo isti odgovor na pitanju o sanjanju.

Budući da su razmišljanje, a osobito snovi uglavnom nesvjesne funkcije možemo zaključiti kako dvojezične osobe ne mogu voljno odabrati jezik na kojem će se te radnje odvijati. U slučaju snova nerijetko se ni ne sjećamo jasno o čemu se radilo, a samim time dvojezične osobe se ne sjećaju ni na kojem se jeziku san odvijao. U skladu s time, ako oba jezika u svjesnoj komunikaciji koristimo u podjednakoj mjeri, (naj)jednostavnije je zaključiti kako se i te dvije radnje – razmišljanje i san – odvijaju na oba jezika.

Kako bismo dobili više informacija o tom kuriozitetu, zatražili smo od naših ispitanika odgovor na to pitanje. U pokušaju da dobijemo preciznije odgovore, u upitniku na 20. „Na kojem jeziku razmišljate?” i 21. pitanje „Na kojem jeziku sanjate?” bila su ponuđena tri odgovora: „na L1”, „na L2” i „na nekom trećem jeziku”.

Otprilike dvije trećine ispitanika, njih 64,5% odgovorilo je da razmišljaju na svom L1. Njih 9 (29%) razmišlja na L2, dok dvoje ispitanika razmišlja na nekom trećem jeziku. Slične rezultate dobili smo i iz odgovora na pitanje na kojem jeziku sanjaju. Dvadeset ispitanika, odnosno 66,7%, odgovorilo je da sanja na L1. Na L2 sanja 7, odnosno 23,3% ispitanika, dok na nekom trećem jeziku sanja njih troje, to jest 10% ispitanika. Jedan ispitanik ostao je neizjašnjen.

Kad usporedimo ta dva pitanja i usporedimo koliko ispitanika i razmišlja i sanja na istom jeziku, a koliko na različitim, uočavamo sljedeće rezultate:

- 18 ispitanika i razmišlja i sanja na L1
- dvoje ispitanika razmišlja na L1, a sanja na L2
- jedan ispitanik razmišlja na L2, a sanja na L1
- četvero ispitanika i razmišlja i sanja na L2
- dvoje ispitanika razmišlja na L2, a sanja na nekom trećem jeziku, dok po jedan ispitanik razmišlja na L3 i sanja na L3, odnosno razmišlja na L3, a sanja na L1.

Unatoč činjenici da su svi ispitanici usvajali oba jezika od ranog djetinjstva i da bi, po nekim teorijama, trebali imati dva materinska jezika, odnosno dva L1, ipak postoji razlika, a time i razlog zašto jedan od ta dva jezika označavaju kao svoj L1, a drugi kao L2. Iz rezultata dobivenih analizom odgovora na postavljeno pitanje vidimo kako je i u razmišljanju i u sanjanju znatno dominantniji L1 i možemo zaključiti da je to onaj jezik koji je u određenom trenutku preuzeo dominaciju, odnosno onaj kojim dvojezični govornici bolje vladaju, osjećaju se prirodnije, sigurnije i opuštenije kad se njime služe.

U nastavku upitnika dodirujemo se osnovnih jezičnih kompetencija. Termin *kompetencija* na Hrvatskom jezičnom portalu¹⁸ objašnjen je, u lingvističkom smislu, kao „znanje koje govornik ima o jezičnom sustavu vlastitog jezika”¹⁹. Klaić (1979: 676) *kompetenciju* objašnjava kao „područje u kome neka osoba posjeduje znanja, iskustva“.

Medved Krajnović (2010: 8) navodi kako je „pojam kompetencije u smislu jezične ili lingvističke kompetencije (engl. *linguistic competence*) u jezične rasprave uveo N. Chomsky (1965), a pojam komunikacijske kompetencije pripisuje se D. Hymesu (1972).“ (Medved Krajnović 2010:8) U daljnjem tekstu se poziva na Pavličević-Franić (2002) koja na komunikacijsku i jezičnu kompetenciju gleda kao na dvije razine jezične stručnosti – „Lingvistička kompetencija predstavlja gramatičku stručnost, odnosno znanje o jeziku, a komunikacijska kompetencija predstavlja pragmatičnu stručnost, odnosno jezično znanje.“ (Medved Krajnović 2010:8)

U jeziku postoje četiri osnovne kompetencije. One su: govorenje, slušanje, čitanje i pisanje. Usvajanje svake od navedenih kompetencija dolazi u različitoj fazi usvajanja jezika. Ono što

¹⁸ <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>, [1.6.2015.], 22:51

¹⁹ <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>, [1.6.2015.], 22:52

nastupa prvo je slušanje. Kako navodi Blažić²⁰, dijete, još u intrauterinom razdoblju života čuje zvukove iz vanjskog svijeta te sluša govor okoline, uglavnom majke. Dakle, kompetencija slušanja se počinje razvijati vrlo rano.

Nakon slušanja slijedi govor. Dijete u određenoj dobi počinje reproducirati zvukove koje je do tada slušalo te s vremenom usvaja sintaktička i gramatička pravila te počinje koristiti jezik, govor, kao glavno sredstvo komunikacije.

Zadnje dvije kompetencije koje usvaja su čitanje i pisanje. Dijete s vremenom počinje shvaćati kako ono što se govori može biti izraženo i simbolima te usvaja sustav konvencionalnih znakova koje zatim čita ili reproducira u pismenom obliku.

Da bi vladanje određenim jezikom funkcioniralo kao cjelina, govornik bi trebao posjedovati sve te kompetencije na minimalno komunikacijskoj razini. Budući da je, ukoliko nema otežavajućih i zdravstvenih okolnosti koje bi ometale uredan razvoj djeteta, usvajanje jezičnih kompetencija navedenim redoslijedom prirodan proces usvajanja materinskog jezika kod djeteta, nemamo razloga sumnjati u ovladavanje ijednom od navedenih.

No, što se događa kod dvojezičnih govornika i usvajanja dvaju jezika istodobno? Mogu li i oni održati jednaku razinu posjedovanja svih kompetencija u oba jezika ili je ona, zbog činjenice da je njihova koncentracija podijeljena na dvije „strane“, umanjena?

Kako bismo dobili odgovore „iz prve ruke“ uključili smo to pitanje u provedeni upitnik. Prvo smo u pitanjima od 22. do 25. provjerili koliko se dvojezični govornici osjećaju sigurnima u govoru, pisanju, čitanju i slušanju L1, a nakon toga u istim kompetencijama u L2. Ponuđeni su odgovori na skali od 1 do 5, pri čemu 5 označava *osjećam se potpuno sigurno*, 4 *osjećam se sigurno*, 3 *osjećam se djelomično sigurno*, 2 *osjećam se uglavnom nesigurno* i 1 *osjećam se ne osjećam sigurno*.

U prvom dijelu pitanja - „Koliko se sigurno osjećate u govoru/pisanju/čitanju/slušanju L1?“ nalazimo sljedeće odgovore:

- a) u govoru L1: 25 (80,6%) ispitanika odgovorilo je da se osjeća potpuno sigurno (5), a njih 6 (19,4%) označilo je da se osjeća sigurno (4).

---

²⁰ <http://www.zdrav-zivot.com.hr/izdanja/lijepote-i-opasnosti-podmorja/razvoj-govora/> [13.8.2015], 22:11

- b) u pisanju L1: 23 ispitanika, odnosno 76,7%, odgovorilo je da se osjeća potpuno sigurno (5), sigurno (4) se osjeća 5 ispitanika, odnosno 16,7%, dok se djelomično sigurno osjeća njih dvoje, to jest 6,7%.
- c) u čitanju L1: potpuno sigurno (5) osjeća se 27 ispitanika, odnosno 87,1%, sigurno (4) se osjeća troje ispitanika (9,7%), dok se djelomično sigurno (3) osjeća jedan ispitanik (3,2%).
- d) u slušanju L1: potpuno sigurno (5) odabralo je 29 ispitanika (93,5%), dok se dvoje ispitanika (6,5%) osjeća sigurno (4).

U drugom dijelu, od 26. do 29., postavljena su ista pitanja, no ovaj put su se odnosila na L2 pa smo dobili sljedeće odgovore:

- a) u govoru L2: potpuno sigurno (5) osjeća se 12 ispitanika (38,7%), sigurno (4) se osjeća 14 ispitanika, odnosno 45,2%, djelomično sigurno se osjećaju četiri ispitanika (12,9%) te nailazimo na prvi odabir odgovora „uglavnom nesigurno“ (2) koji je označio jedan ispitanik (3,2%).
- b) u pisanju L2: 7 ispitanika (22,6%) osjeća se potpuno sigurno (5), njih 11 (35,5%) odabrali su odgovor „sigurno“ (4), 8 ispitanika (25,8%) se u pisanju L2 osjeća djelomično sigurno (3), uglavnom nesigurno (2) se osjeća 4 ispitanika (12,9%), dok se jedan ispitanik uopće ne osjeća sigurno (3,2%).
- c) u čitanju L2: potpuno sigurno (5) osjeća se 20 ispitanika (64,5%), njih 6 (19,4%) osjeća se sigurno (4), djelomično sigurno (3) osjeća se troje ispitanika (9,7%), dok se uglavnom nesigurno (2) osjeća njih dvoje (6,5%).
- d) u slušanju L2: potpuno sigurno osjeća se 25, odnosno 80,6% ispitanika, 4 ispitanika (12,9%) označila su da se osjećaju sigurno (4), dok se dvoje (6,5%) osjeća djelomično sigurno (3).

Razlika između odgovora na pitanja vezana za L1 i onih vezanih za L2 itekako je vidna. Možemo primijetiti kako je minimalni broj na skali odgovora na koji nailazimo među odgovorima koji se odnose na L1 3, odnosno „osjećam se djelomično sigurno“ i to na pitanja o sigurnosti u pisanju i čitanju. Većina ispitanika birala je odgovore na skali pod brojevima 4 i 5 koji označavaju visoku razinu vladanja određenom kompetencijom.

U pitanjima koja se odnose na L2, međutim, nailazimo na potpuno drukčiju sliku. Među odgovorima na pitanje o sigurnosti u govoru L2, susrećemo se s jednim odgovorom „uglavnom nesigurno“. Jedna osoba čini mali postotak (3,2%), no ipak nam nešto govori, a to

je da, bez obzira na činjenicu da je jezik usvajan od ranog djetinjstva i da se osoba osjeća dvojezičnom, u govoru drugog jezika iskazuje visoku razinu nesigurnosti. U idućem pitanju vezanom za L2 na skali odgovora spuštamo se još jednu razinu niže pa nalazimo čak 4 odgovora o uglavnom nesigurnom osjećaju i jedan o potpunoj nesigurnosti. U čitanju i slušanju situacija je malo blaža pa tako većina ispitanika tvrdi kako se u čitanju L2 osjeća potpuno sigurno, a isti broj kod pitanja o sigurnosti u slušanju označilo je čak 25 ispitanika.

Gotovo svi ispitanici, pa čak i oni koji su istodobno i jednakim intenzitetom usvajali oba jezika, izražavaju manju sigurnost u kompetencijama L2 u usporedbi s L1. Takvi se rezultati prije svega primjećuju kod kompetencija govora i pisanja koje su, praktično gledajući, dvije najteže kompetencije.

Sljedećih pet pitanja, od 30. do 34., složeno je na način da se iz odgovora može zaključiti jesu li roditelji koristili i koriste li i dalje OPOL metodu tijekom djetetova usvajanja dvaju jezika ili je pristup bio drugačiji. Barbara Zurer Pearson (2010: 18) sa Sveučilišta Massachusetts Amherst u svom članku *Bringing up a baby*²¹ navodi kako je OPOL (*One parent, one language*) metoda najraniji pisani savjet roditeljima vezan za dvojezično odgajanje djece. Seže još u doba francuskog lingvista Grammonta, s početka 20. stoljeća²². Metoda se provodi na način da dva roditelja iz različitog govornog područja, odnosno različitih materinskih jezika, komuniciraju s djetetom samo na „svojem“ jeziku, omogućavajući mu tako svakodnevnu uporabu svakog jezika.

Autorica navodi kako je OPOL dugo vremena smatran najboljom metodom istodobnog usvajanja dvaju jezika, no u novije vrijeme pojavljuju se i brojne nove metode dvojezičnog odrastanja. Smatramo kako je OPOL metodu korisno primijenjivati u prvih nekoliko godina djetetova usvajanja jezika (npr. do 6. godine) kako bi se izbjeglo stvaranje konfuzije u djetetovom razlikovanju jezika. U dobi od 6 godina, ukoliko je jezik usvajan od rođenja ili prvih godina života, dijete već ima razvijen sustav razumijevanja i razlikovanja jezika te je u mogućnosti voditi komunikaciju na oba svoja jezika i vladati njima.

---

²¹ http://www.umass.edu/aae/Pearson2010_linguist_magazine_OPOL.pdf, [5.6.2015.], 14:02, str. 18

²² Grammont, M. (1902) *Observations sur le langage des enfants* ("Observations on Children's Language"), Melanges Meillet, Paris

Gore spomenutih pet pitanja poredano je na sljedeći način:

30. Na kojem jeziku razgovarate s majkom?

31. Na kojem jeziku razgovarate s majčinom obitelji?

32. Na kojem jeziku razgovarate s ocem?

33. Na kojem jeziku razgovarate s očevom obitelji?

34. Koristite li uvijek isti jezik u komunikaciji s istim članovima uže ili šire obitelji?

Na prva četiri pitanja više od polovice ispitanika, njih 17, odgovorilo je da na istom jeziku razgovaraju s majkom i majčinom obitelji te na istom jeziku s ocem i očevom obitelji (npr. s majkom i majčinom obitelji L1, s ocem i očevom L2). Ukupno 14 ispitanika označilo je upotrebu jednog jezika s tri od četiri ponuđena sugovornika, dok ovaj drugi jezik (L1 ili L2) koriste samo u razgovoru s obitelji roditelja kojoj je taj jezik materinski. Kao primjer izdvajamo iskustvo ispitanice S. A. B. čija je majka Poljakinja, a otac Hrvat i koja je istodobno usvajala hrvatski (L1) i poljski (L2). Poljskim se danas služi u obitelji, samo s članovima majčine obitelji. S majkom, ocem i drugom rodbinom komunicira na L1, odnosno na hrvatskom.

Logično bi bilo pretpostaviti da one osobe koje koriste npr. L1 u razgovoru s tri od četiri ponuđena sugovornika, a npr. L2 samo s jednim, žive u državi u kojoj se govori taj L1 te su samim time i jače izložene tom jeziku i u takvom im je okruženju prirodnije koristiti jezik okoline, a kako L2 koriste s obitelji onog roditelja kojem je taj jezik materinski. No, nije baš tako jednostavno.

Na primjer, ispitanica S. M. živi u Hrvatskoj već 20 godina (u trenutku ispitivanja ispitaničina dob je 34 godine). Njezin L1 je slovački, a L2 hrvatski. Majka je rođena u Slovačkoj, a otac u Hrvatskoj te je istodobno usvajala oba jezika. Unatoč činjenici da već 20 godina živi u Hrvatskoj, ona hrvatski, svoj L2, koristi, u obitelji, samo u komunikaciji s očevom obitelji.

Nadalje, dvadesetsedmogodišnja ispitanica A. cijeli život živi u Hrvatskoj u mjestu Končanica u kojem, još od sredine 19. stoljeća, Česi čine većinsko stanovništvo. Otac je rođen u Končanici, a majka u naselju Bistrinci u kojem većinsko stanovništvo čine Hrvati. Njezin L1 je hrvatski, a L2 češki te je oba jezika usvajala istodobno. Unatoč tome, L1 koristi samo u

komunikaciji s majčinom obitelji. S majkom, ocem i očevom obitelji komunicira na češkom, odnosno svom L2.

No ipak, većina ispitanika koji su označili uporabu jednog jezika (npr. L1) s trima sugovornicima, a drugog (npr. L2) samo s jednim, živi u državi u kojoj je službeni jezik L1, a L2 koriste u komunikaciji s rodbinom onog roditelja kojem je taj jezik materinski. Ovdje uočavamo jedan od čimbenika koji utječe na razinu ovladanosti dvama jezicima.

Na primjer, ispitanica M. K. cijeli život (22 godine) živi u Hrvatskoj. Njezina je majka rođena u Poljskoj, a otac u Hrvatskoj. Njezin L1 je hrvatski, a L2 poljski te ih je usvajala istodobno. Polaskom u školu na hrvatskom primijetila je kako joj treba veća koncentracija pri uporabi L2, a danas ga, u obitelji, koristi samo u komunikaciji s majčinom rodbinom.

Vratimo se sada na trenutak na gore spomenuti članak Barbare Zurer Pearson koja spominje neke nove metode dvojezičnog odrastanja. Jedna od strategija koju uvode stručnjaci za revitalizaciju jezika (*language revitalisation experts*), a koju autorica naziva „time and place“, odnosno, kako se ustalilo u hrvatskom jeziku, „mjesto i vrijeme“, podrazumijeva upotrebu različitog jezika ne ovisno o osobi koja je sugovornik, već ovisno o vremenu ili mjestu (ili oboje) na kojem se govornik i sugovornik nalaze. Putovanje u inozemstvo je jedna od situacija koje obuhvaća ta metoda. Od spomenutih 14 osoba koje su označile upotrebu jednog jezika s tri od moguća četiri sugovornika većina živi u državi u kojoj je taj jezik službeni, a onaj drugi (L1 ili L2) koriste samo kada putuju u inozemstvo kod majčine ili očeve rodbine te se na tom području, na kojem je to službeni jezik, i komunikacija odvija na tom jeziku.

Na zadnje od tih pet pitanja, koriste li uvijek isti jezik u komunikaciji s istim članovima uže ili šire obitelji, 20 ispitanika (64,5%) odgovorilo je negativno, dok je 11 ispitanika (35,5%) odgovorilo potvrdno. Iz odgovora na ovo i prethodna četiri pitanja vidimo kako, u slučaju osoba koje su sudjelovale u ovom ispitivanju, uglavnom nije korištena metoda OPOL, a djelomično je, vjerojatno ne s određenom namjerom, nego u skladu s okolnostima, korištena metoda „mjesto i vrijeme“.

Sljedeća četiri pitanja (od 35. do 38.) odnose se na uporabu jezika u ustanovama u kojima se, u različitoj dobi, nalazimo svakodnevno. Sudionike ispitivanja pitali smo kojim su se jezikom služili u vrtiću ili se služe u školi, na fakultetu te na poslu. Od 30 ispitanika koji su pohađali vrtić, većina njih, tj. konkretno 21 ispitanik (67,7%) odgovorio je da se u vrtiću služio svojim L1. Sedmero ispitanika u vrtiću je koristilo svoj L2, dok je dvoje ispitanika vrtić pohađalo na

nekom trećem jeziku. Slična je situacija i sa školom. Više od dvije trećine ispitanika, njih 23 (74,2%) odgovorilo je da se u školi služilo svojim L1, njih 7 (22,6%) koristilo je L2, dok je jedna osoba pohađala školu na nekom trećem jeziku.

Što se fakulteta tiče, od 29 ispitanika koji su pohađali ili pohađaju fakultet, njih 25 (80,6%) odgovorilo je da se nastava na njihovom fakultetu odvijala ili se odvija na L1, dok je njih 4 (12,9%) pohađalo fakultet na L2.

Od 31 ispitanika, njih 21 je zaposleno te su na pitanje o korištenju jezika na radnom mjestu odgovorili sljedeće: 11 ispitanika (35,5%) na poslu koristi L1, njih sedmero (22,6%) služi se L2, dok troje (9,7%) na poslu komunicira na nekom trećem jeziku.

Pitanja od 39. do 42. sudionicima su postavljena kako bi se pokušalo istražiti koliko uporaba drugog jezika u obrazovnim institucijama ili na radnom mjestu utječe na učestalost korištenja onog drugog jezika koji se tamo ne koristi te je li to jedan od čimbenika koji utječe na razinu ovladanosti jezikom. Ispitanicima smo postavili pitanje kojim su se jezikom služili u vrtiću, odnosno kojim jezikom su se služili ili se služe u školi, na fakultetu i na poslu, te je li upotreba određenog jezika kojim se služe ili su se služili na nekom od navedenih mjesta utjecala na upotrebu drugog jezika koji se tamo nije koristio ili se ne koristi.

Pitanja glase:

39. Jeste li nakon polaska u vrtić u kojemu se koristio jedan od Vaša dva jezika osjetili promjenu u učestalosti korištenja drugog jezika (koji se tamo nije koristio)?

40. Jeste li nakon polaska u školu u kojoj se nastava odvijala na jednom od Vaša dva jezika osjetili promjenu u učestalosti korištenja drugog jezika (koji se tamo nije koristio)?

41. Jeste li nakon polaska na fakultet na kojemu se nastava odvijala na jednom od Vaša dva jezika osjetili promjenu u učestalosti korištenja drugog jezika (koji se tamo nije koristio)?

42. Jeste li nakon početka rada na radnom mjestu na kojemu se koristio jedan od Vaša dva jezika osjetili promjenu u učestalosti korištenja drugog jezika (koji se tamo nije koristio)?

Odgovore koje smo dobili na tako postavljena pitanja donosimo u nastavku:

- na 39. pitanje o uporabi jezika u vrtiću, 4 ispitanika (12,9%) odgovorilo je kako je u vrtiću koristilo L1 te kako je osjetilo da zbog toga i u drugim situacijama rjeđe koriste svoj L2. Njih 17 (54,8%) odgovorilo je da se u vrtiću koristio njihov L1, ali da to nije utjecalo na učestalost

uporabe njihovog L2. Troje ispitanika (9,7%) u vrtiću je koristilo svoj L2 te je uočilo da zbog toga u drugim situacijama rjeđe koriste svoj L1, dok se četvero ispitanika (12,9%) u vrtiću služilo svojim L2 i to nije imalo utjecaja na učestalost korištenja njihovog L1 u drugim situacijama. Dvoje ispitanika navodi kako se u vrtiću koristio neki treći jezik, dok jedan ispitanik nije pohađao vrtić.

- na 40. pitanje o uporabi jezika u školi 11 ispitanika (35,5%) navodi kako se u školi nastava odvijala na njihovom L1 te kako su osjetili da zbog toga u drugim situacijama rjeđe koriste svoj L2. Njih 12 (38,7%) odgovorilo je kako se u školi koristio njihov L1, ali to nije imalo utjecaja na učestalost korištenja njihovog L2. Četvero ispitanika (12,9%) navodi kako se u školi koristio njihov L2 te kako je to imalo utjecaja na učestalost korištenja L1 u drugim situacijama, dok njih troje (9,7%) tvrdi kako se u školi nastava odvijala na njihovom L2, ali to nije imalo utjecaja na učestalost korištenja njihovog L1 u drugim situacijama. Jedan sudionik navodi kako se u školi služio nekim trećim jezikom.

- na 41. pitanje o jeziku kojim se služe ili su se sužili tijekom studija, 9 ispitanika (29%) navodi kako se na fakultetu nastava odvija(la) na njihovom L1 te kako je to imalo utjecaja na učestalost korištenja L2 u drugim situacijama. Ukupno 15 sudionika (48,4%) tvrdi kako su se tijekom studija koristili ili se koriste svojim L1, ali to nije ili nema utjecaja na učestalost korištenja njihovog L2 u drugim situacijama. Jedan ispitanik (3,2%) naveo je kako se nastava na fakultetu odvija(la) na L2 te kako je to imalo ili ima utjecaja na učestalost korištenja L1 u drugim situacijama, dok troje sudionika (9,7%) navodi kako se nastava na fakultetu odvija(la) na L2, ali to nije imalo ili nema utjecaja na korištenje L1.

Niti jedan ispitanik nije odgovorio da se nastava na fakultetu odvijala na nekom trećem jeziku, dok njih troje (9,7%) nije pohađalo ili ne pohađa fakultet.

- i naposljetku na 42. pitanje o uporabi jezika na radnom mjestu 5 ispitanika (16,1%) odgovorilo je kako se na njihovom radnom mjestu koristio ili se koristi njihov L1 te kako su osjetili da zbog toga u drugim situacijama rjeđe koriste svoj L2. Njih 8 (25,8%) navodi kako se na njihovom radnom mjestu koristi(o) L1, ali to nije imalo ili nema utjecaja na korištenje L2. Jedan ispitanik (3,2%) navodi kako se na njegovom radnom mjestu koristi(o) L2 te kako to utječe ili je utjecalo na učestalost korištenja L1, dok njih 6 (19,4%) tvrdi kako se na njihovom radnom mjestu koristi(o) L2, ali to nije imalo ili nema utjecaja na korištenje L1 u drugim situacijama. Dvoje ispitanika (6,5%) navodi kako se na njihovom radnom mjestu

koristio ili se koristi neki treći jezik, dok 9 ispitanika (29%) nije nikada bilo ili trenutno nisu zaposleni.

Zanimljivo je uočiti kako je u pitanju o uporabi jezika u vrtiću od 21 ispitanika koji su pohađali vrtić na L1 njih 17 odgovorilo kako to nije imalo utjecaja na učestalost korištenja njihovog L2 u drugim situacijama, dok je njih 4 primijetilo takav utjecaj. S druge strane, od 23 ispitanika koji su odgovorili da su u školi koristili L1, njih čak 11 tvrdi kako je to imalo utjecaj na učestalost korištenja njihovog L2 u drugim situacijama. Od 24 ispitanika koji su pohađali fakultet na L1, njih 9 tvrdi kako je to imalo utjecaja na korištenje L2. Od 13 osoba koje se na radnom mjestu služe ili su se služile L1, njih 5 tvrdi kako je to imalo ili ima utjecaja na učestalost uporabe L2.

Iako nam prosjek odgovora na ova četiri pitanja ukazuje da uporaba jednog jezika u obrazovnim institucijama i na radnom mjestu ne mora nužno utjecati na učestalost uporabe drugog jezika i, prema dobivenim rezultatima, u većini slučajeva ne utječe, zanimljivo je primijetiti kako upotreba određenog jezika upravo u školi najviše utječe na učestalost korištenja drugog jezika u ostalim situacijama (35,5% utječe; 38,7% ne utječe). Taj podatak možemo povezati s nekoliko odgovora na ranije postavljeno pitanje o tome kada su ispitanici (ako jesu) primijetili da upotreba L2 zahtijeva veću koncentraciju. Kod tog pitanja smo naišli na ukupno 9 odgovora u kojima se spominje potreba za većom koncentracijom pri upotrebi L2, a da je povezana s polaskom u školu (osnovnu ili srednju) ili na fakultet na drugom jeziku.

Situacija je vrlo slična i kod ispitanika koji vrtić, školu ili fakultet pohađaju ili su pohađali na L2 te onih koji na radnom mjestu koriste L2. U svakom od četiri pitanja u većini su odgovori kako to nije imalo utjecaj na učestalost korištenja L1 u drugim situacijama, osim ponovno kod pohađanja škole na L2, gdje nalazimo ipak malu prednost utjecaja – 4 ispitanika (12,9%) odgovorilo je kako je imalo utjecaj na učestalost uporabe L1, dok njih troje (9,7%) tvrdi kako nije primijetilo promjene.

U nastavku upitnika dotakli smo se pitanja nacionalnog identiteta i poznavanja kulture jezika koji se usvajaju. Osoba koja istodobno usvaja više jezika, osim što obogaćuje vlastitu osobnost, istovremeno postaje kulturološki otvorenija. Na početku rada spomenuta je definicija Bialystok (2006) koja opisuje dvojezičnu osobu kao onu koja se podjednako dobro služi s oba jezika, no koja se također, u sociokulturalnom smislu, umije prilagoditi obama jezicima. U 44. pitanju pokušali smo doznati jesu li naši ispitanici istovremeno s usvajanjem dvaju jezika usvajali i kulturu sredina u kojima su ti jezici službeni. Od 31 ispitanika gotovo

svi, njih trideset, odgovorili su potvrdno na ovo pitanje, dok je jedna osoba navela kako je kulturu tih jezika upoznala *donekle*. U skladu s dobivenim odgovorima možemo zaključiti kako svi ispitanici odgovaraju spomenutoj definiciji Bialystok.

Uobičajeno je i prirodno svakom narodu na svijetu stvarati svoj nacionalni identitet. Dio tog nacionalnog identiteta osjetan je i u jeziku svakoga od njih. Budući da su naši ispitanici dvojezični i da na podjednakoj razini koriste i vladaju oba jezika, znači li to da je njihov nacionalni identitet dvojan? U pokušaju dobivanja odgovora i na to pitanje pitali smo ispitanike mijenja li se njihov nacionalni identitet ovisno o tome koji jezik koriste, odnosno, ako vladaju npr. talijanskim i poljskim jezikom, ponašaju li se i osjećaju „talijanski” govoreći talijanski, a „poljski” govoreći poljski. Gotovo dvije trećine ispitanika, njih 19, odgovorilo je kako se njihov nacionalni identitet ne mijenja ovisno o tome koji jezik koriste. Dvoje ispitanika navodi kako se uvijek osjećaju pripadnicima L1 naroda, neovisno o tome koji jezik rabe, i to zbog toga što su cijeli život proveli u okruženju u kojem je taj jezik službeni. Isto tako, drugih dvoje ispitanika navodi kako se osjećaju pripadnicima obaju naroda u podjednakoj mjeri, dok jedan ispitanik navodi kako primjećuje da se njegov nacionalni identitet mijenja ovisno o društvu u kojem se kreće, a ne ovisno o jeziku koji u tom trenutku koristi.

Jedanaest ispitanika na pitanje o mijenjanju nacionalnog identiteta odgovorilo je potvrdno. Neki od ispitanika svoje odgovore upotpunili su i objašnjenjem, pa tako nailazimo na ispitanika F. M. Z. koji tvrdi kako se instinktivno s promjenom jezika mijenja i njegova boja glasa i naglasak. Ispitanica M. C. J. dodaje kako se u njenom slučaju ne mijenja samo nacionalni identitet, već pojačano korištenje jednog jezika ima takav utjecaj da počinje sanjati i razmišljati na tom jeziku. Ispitanica N. P. navodi kako je mijenjanje identiteta u većoj mjeri primjećivala u ranijoj dobi, dok je s godinama došlo do *sjedinjenja*. Ispitanica S. A. B. navodi kako nije sigurna mijenja li se njezin nacionalni identitet jer već godinu dana ne živi u Hrvatskoj te joj se čini da je promjena do koje dolazi ovisno o jeziku koji koristi (i društvu u kojem se kreće) uglavnom kulturološka, a ne na razini nacionalnog identiteta.

Pri kraju upitnika dolazimo do pitanja na koja nam odgovori potvrđuju prethodno navedene tvrdnje o tome kako u određenom trenutku života jedan jezik preuzima dominaciju te osoba na kraju ipak ne vlada u jednakoj mjeri s oba jezika (Myers-Scotton, 2006: 36). Ispitanicima smo postavili pitanje osjećaju li da je njihova razina ovladanosti L1 veća od razine ovladanosti L2. Rezultati koje smo dobili jasno pokazuju kako je tvrdnja Myers-Scotton

točna: potvrdno je odgovorio 21 ispitanik, odnosno 67,7%, negativno je odgovorilo 8 osoba, odnosno 25,8%, dok su dvije osobe (6,5%) izrazile nesigurnost u određivanju razlike u ovladanosti dvama jezicima.

Jedna od čestih karakteristika i pojava u govoru višejezičnih govornika je i tzv. miješanje, odnosno prebacivanje kodova (eng. *code-switching* i *code-mixing*). U terminološkoj bazi hrvatskog strukovnog nazivlja²³ nailazimo na odvojene definicije tih pojmova. Prebacivanje kodova definirano je kao *uporaba dvaju ili više pretpostavljenih posebnih jezika u istome komunikacijskome događaju*²⁴, dok je miješanje kodova definirano kao *proces u kojemu se u jednome izričaju upotrebljavaju jezična obilježja dvaju ili više pretpostavljenih posebnih jezika*²⁵. Usporedimo li te dvije definicije vidimo kako se zapravo radi o gotovo istom procesu koji obuhvaća uporabu dvaju jezika u jednom komunikacijskom procesu. Štoviše, mnogi stručnjaci ta dva pojma smatraju sinonimima.

Kao i u hrvatskom jeziku, mnogi lingvisti dva engleska pojma koriste kao sinonime. U radu Karoline Kowalcze (2009: 53) nailazimo na Grosjeanovu definiciju *code-switchinga* te je citiramo: *wymienne użycie dwóch lub więcej języków w tej samej wypowiedzi lub konwersacji*²⁶ (Grosjean 1982: 145, tłum. – K. K.).

Myers-Scotton (2006: 161) opisuje *code-switching* kao uporabu dviju jezičnih varijanti u jednom govornom procesu.

Jednostavnijim rječnikom, kako to opisuje Grosjean u svom tekstu *Intermingling Languages: From Conversation to Literature*, *code-switching* je potpuno prebacivanje riječi, izraza ili rečenice na drugi jezik te potom vraćanja na bazni jezik.²⁷

Medved Krajnović (2010: 11) *code-switching*, odnosno prebacivanje koda definira kao „naizmjenično korištenje obama jezicima“ (Medved Krajnović 2010: 11) do kojeg dolazi u komunikaciji dviju dvojezičnih osoba prilikom koje nijedna od njih nema potrebe za potiskivanjem jezika.

Miješanje, odnosno prebacivanje kodova pojava je koja se može javiti u dvosmjernoj komunikaciji, odnosno u razgovoru sa sugovornikom koji je isto tako dvojezičan ili u govoru

²³ <http://struna.ihji.hr/naziv/mijesanje-kodova/23615/>, [25.6.2015.], 13:00

²⁴ <http://struna.ihji.hr/naziv/mijesanje-kodova/23615/>, [25.6.2015.], 13:02

²⁵ <http://struna.ihji.hr/naziv/mijesanje-kodova/23615/>, [25.6.2015.], 13:04

²⁶ Naizmjenična uporaba dvaju ili više jezika u jednoj rečenici ili razgovoru (op. a.).

²⁷ <https://www.psychologytoday.com/blog/life-bilingual/201101/intermingling-languages-conversation-literature>, [1.7.2015.], 20:24

jednog govornika koji u svojim rečenicama upotrebljava dva ili više jezika. Uzrok toj pojavi najčešće je nedostatak odgovarajućeg izraza na jeziku koji se u tom trenutku koristi i pronalazak istog u drugom jeziku. Važno je naglasiti kako miješanje, odnosno prebacivanje kodova nije pokazatelj nekompetencije višjezičnog govornika u vladanju jezikom, već njegove mogućnosti, i u određenom pogledu snalažljivosti, da nedostatke odgovarajućeg vokabulara jednog jezika u danom trenutku nadomjesti vokabularom iz drugog.

Budući da se vjeruje kako je miješanje, odnosno prebacivanje kodova relativno česta pojava u govoru višjezičnih govornika, odlučili smo, pomoću upitnika, provjeriti kako to funkcionira u praksi. Zamolili smo ispitanike da označe koliko često umeću riječi iz drugog jezika jer se ne mogu sjetiti odgovarajuće riječi na jeziku na kojem u tom trenutku komuniciraju. Ponuđeni odgovori su bili: *ne radim to nikada; događa se, ali rijetko; često i gotovo uvijek*. Od 31 ispitanika njih dvoje (6,5%) odgovorilo je da to ne radi nikada. Gotovo polovica ispitanika, njih 14 (45,2%) odgovorila je da to radi rijetko, dok je gotovo isti broj ispitanika odgovorio da to radi često (41,9%). Preostalih dvoje ispitanika (6,5%) tvrdi kako im se gotovo uvijek događa miješanje kodova.

Iz dobivenih odgovora možemo zaključiti kako postavljena hipoteza o čestom korištenju *code-switchinga* nije pobijena jer je čak 29 ispitanika potvrdilo njegovu uporabu (od toga njih 14 (41,9%) često, a dvoje (6,5%) uvijek). Razina „korištenja“ miješanja, odnosno prebacivanja kodova ovisi uvelike i o sugovorniku, odnosno o sugovornikovom poznavanju jezika kojima se drugi sugovornik koristi.

Na početku ovog rada, u dijelu u kojem je bilo riječi o prednostima i nedostacima dvojezičnog odrastanja najizraženiji nedostatak takvog odrastanja bio je smanjeni opseg vokabulara dvojezičnih govornika u odnosu na njihove jednojezične vršnjake. Kako bismo dobili jasniju i realniju sliku te „mane“ dvojezičnosti uvrstili smo i pitanje jesu li ispitanici imali poteškoća s vokabularom (širinom vokabulara, miješanjem vokabulara i sl.) prilikom usvajanja više jezika istodobno. Ispitanici su na skali od 1 do 5, pri čemu je 1 označavao *uopće nisam imao/la poteškoća*, a 5 *imao/la sam izrazitih poteškoća*, označavali odgovor koji je najviše odgovarao njihovom osobnom viđenju vlastitog dvojezičnog razvoja. Gotovo polovica ispitanika, njih 15 (48,4%), odgovorilo je kako uopće nisu imali takvih poteškoća. Malu razinu poteškoća uočilo je 10, odnosno 32,3% ispitanika. Na ponuđenoj skali od 1 do 5, broj 3, sa značenjem umjerenih poteškoća, označilo je troje ispitanika (9,7%). Izraženije poteškoće uočilo je

također troje ispitanika, od kojih je njih dvoje (6,5%) na skali označilo broj 4, a jedan ispitanik (3,2%) broj 5.

Većina osoba koje uče jedan ili više jezika povremeno se susreće s problemom nepravilne upotrebe sintakse nekog od tih jezika. U praksi se događa upotreba sintaktičkih konstrukcija jednog jezika u reprodukciji drugog koji ima drugačija sintaktička pravila. Postavlja se pitanje primjećujemo li tu pojavu samo kod osoba koje još nisu ovladale određenim jezikom na dovoljno visokoj razini da nesvjesno, „mehanički“, upotrebljavaju pravilnu sintaksu određenog jezika ili je to pojava koja je neminovno prisutna u jeziku svakog višejezičnog govornika.

Myers-Scotton (2006: 331) tvrdi kako su brojna istraživanja pokazala da dijete, u procesu ranog usvajanja dvaju jezika, formira zaseban jezični sustav za svaki od jezika. Navodi kako dijete formira dva jezična sustava koja uvjetuju kako će formirati riječi i oblikovati ih u dulje izraze povezane kasnije u rečenice. Osim toga, ističe kako je De Houwer u svom istraživanju došla do rezultata koji pokazuju kako djeca, koja su od rođenja izložena dvama jezicima, uz prisutnost OPOL metode, razvijaju dva odvojena morfosintaktička sustava te kako gramatički razvoj jednog jezika nema značajnog utjecaja na razvoj gramatičkog sustava drugog jezika.

S ciljem da potvrdimo ili opovrgnemo navedene tvrdnje, sudionicima provedenog upitnika postavili smo pitanje jesu li, pri usvajanju dvaju jezika istodobno, imali poteškoća s pravilnim poretком riječi u rečenici, odnosno jesu li koristili poredak riječi karakterističan npr. za L1 pri govoru L2. Kao i kod prethodnog pitanja ponuđena je skala odgovora od 1 do 5, pri čemu je 1 označavao *uopće nisam imao/la poteškoća*, dok je 5 označavao *imao/la sam izrazitih poteškoća*. Gotovo polovica ispitanika, njih 14 (45,2%) odgovorila je kako uopće nije imala spomenutih poteškoća. Devetero ispitanika, 29%, navodi kako su imali malo poteškoća, dok je njih 5 (16,1%) imalo umjerenih poteškoća. Samo 3 ispitanika (9,7%) navodi kako su imali dosta poteškoća, dok nijedan ispitanik ne smatra da je imao izrazitih poteškoća.

S dobivenim rezultatima ne možemo u potpunosti potkrijepiti tvrdnju kako djeca koja odrastaju dvojezično u djetinjstvu razvijaju dva morfosintaktička sustava koja uvjetuju pravilnu upotrebu riječi i njihovo oblikovanje u rečenice, no isto tako ne možemo ni opovrgnuti te tvrdnje. Statistički gledano, više od polovice ispitanika, njih ukupno 23, u tom procesu nije imalo ili je imalo malih poteškoća, dok je njih 8 imalo umjereno ili dosta poteškoća. Možemo pretpostaviti kako je razina poteškoća bila uvjetovana i količinom izloženosti svakom od jezika, odnosno, u slučajevima govornika koji su u određenom

razdoblju usvajanja jezika i iz određenih razloga bili u većoj mjeri izloženi jednom od jezika, kako postoji veća vjerojatnost utjecaja morfosintaktičkog sustava „jačeg“ jezika na „slabiji“.

Kako bismo saznali jesu li se naši dvojezični ispitanici u procesu usvajanja jezika osjećali kao da zaostaju za svojim jednojezičnim vršnjacima jer su svoju pažnju usmjeravali na dva jezika postavili smo im to pitanje i ponovno ponudili skalu odgovora od 1 do 5, pri čemu je 1 označavao *uopće se nisam tako osjećao/la*, a 5 *često sam se tako osjećao/la*. Iz odgovora možemo zaključiti kako osjećaj zaostajanja za vršnjacima uglavnom nije bio prisutan. Čak 24 sudionika (77,4%) tvrdi kako uopće nije imalo takav osjećaj, dok se njih 3 (9,7%) uglavnom nije tako osjećalo. Četvero ispitanika (12,9%) navodi kako su ponekad imali taj osjećaj.

Budući da možemo pretpostaviti kako su napor i koncentracija potrebni za usvajanje dvaju jezika istodobno veći od napora i koncentracije potrebnih za usvajanje jednoga, upitali smo sudionike upitnika jesu li u procesu usvajanja osjećali kao da ne postižu dovoljan napredak ni u jednom od jezika. Većina ispitanika, njih 19 (63,3%) tvrdi kako se uopće nisu tako osjećali. Njih 6 (20%) uglavnom nije imalo takav osjećaj, dok se 4 ispitanika (13,3%) ponekad tako osjećalo. Samo jedan ispitanik (3,2%) navodi kako se većinom tako osjećao, dok nijedan ne navodi kako je taj osjećaj bio uvijek prisutan.

Jedna od pojava na koju nailazimo kod dvojezičnih osoba jest razdoblje šutnje. Dob u kojoj se javlja razdoblje šutnje nije ograničena te je pojava istog moguća kako kod djece, tako i kod odraslih dvojezičnih govornika. Razlozi šutnje su različiti - kod odraslih je to ponekad iz socijalnih i političkih razloga, osjećaja pripadnosti određenoj sredini kao npr. kod osoba koje nakon preseljenja u područje u kojem je njihov L1 strani jezik odbijaju govoriti taj jezik ili, baš naprotiv, odbijaju govoriti jezik sredine u kojoj se nalaze iz straha da će na taj način negativno utjecati na razinu vladanja svojim L1. Kod djece su razlozi šutnje malo drugačiji. Dijete koje živi u sredini u kojoj se govori jedan od njegova dva jezika, npr. L1, a u kući koristi L2, može osjećati veću pripadnost društvu i bliskost sa svojim vršnjacima ako koristi isti jezik kao i oni. U takvim slučajevima dijete, kako bi izbjeglo osjećaj različitosti, osobito u okruženju osoba koje koriste L1, odbija govoriti L2.

Zanimalo nas je jesu li se sudionici našeg upitnika susreli s pojavom šutnje u svom dvojezičnom razvoju pa smo ih pitali jesu li u svom jezičnom razvoju imali razdoblje kada su odbijali govoriti jedan od jezika, kada se to dogodilo, koji je to jezik bio te koliko je trajalo to razdoblje šutnje.

Većina ispitanika, njih čak 22 (71%), u svoj jezičnom razvoju nije imala razdoblje šutnje. Njih 9 (29%), pak, potvrđuje kako se susrelo s tom pojavom. Od 9 ispitanika koji su imali razdoblje šutnje, njih 4 odbijalo je govoriti L1, dok je ostalih 5 odbijalo govoriti L2.

Trajanja razdoblja šutnje su različita – od manje od mjesec dana do nekoliko godina. Isto tako različiti su i razlozi početka šutnje. Tri ispitanice navode kako je razdoblje šutnje u njihovim slučajevima nastupilo u razdoblju puberteta, odnosno u osnovnoj školi. Dvije ispitanice odbijale su govoriti L1, dok je jedna odbijala govoriti L2. Kod ispitanice I. K. šutnja je trajala nekoliko godina, dok je kod ispitanice D. D. šutnja trajala manje od godinu dana. Ispitanica M. C. navodi kako je njezino razdoblje šutnje trajalo manje od mjesec dana.

Ispitanica H. susrela se sa šutnjom u dobi od 5 godina. Šutnja je trajala nekoliko godina, a bila je uzrokovana preseljenjem u sredinu u kojoj se nije govorio njezin L2. U ovom primjeru vidimo ranije navedeni mogući razlog šutnje kod djece – kao djevojčica našla se u okolini koja ne koristi jedan od njezina dva jezika i uporaba istog bi vjerojatno izazvala osjećaj različitosti s jedne strane, kao i nerazumijevanje jezika od strane vršnjaka iz okoline i sugovornika općenito s druge. Svojevrsni sustav obrane od takvog osjećaja bilo je odbijanje korištenja jezika koji ga je uzrokovao.

Ispitanica A. D. koja je svoj L2 počela usvajati nakon L1 (u dobi od 4 godine) odbijala je govoriti L2 tijekom razbolja kraćeg od mjesec dana. Razlog odbijanja govorenja L2 bilo je majčino nastojanje pojačanog korištenja L2 prije polaska u školu.

Kod ispitanice A. susrećemo se sa šutnjom koja je trajala između godine dana i dvije, a manifestirala se na način da je kao djevojčica u dobi od 5 ili 6 godina odbijala s majkom razgovarati na poljskom (njezin L2) te se ljutila na majku kada bi joj se obraćala na tom jeziku.

Ispitanica M. C. J. navodi kako je prvo progovorila na svom L2 (poljski) jer se u tom razvojnem razdoblju, odnosno periodu kada je progovorila, nalazila u Poljskoj, a po povratku iz Poljske nekoliko mjeseci je odbijala govoriti i L1 i L2.

Ispitanica M. M. Z. navodi specifičan slučaj više miješanja jezika, nego šutnje koji joj se događao u školi u razdoblju manjem od mjesec dana, a manifestirao se na način da bi usmeno odgovaranje započela na talijanskom jeziku (svom L1), a nesvjesno ga završila na hrvatskom (L2).

U svakom od ovih objašnjenja razloga šutnje i okolnosti u kojima se ona pojavila možemo primijetiti prisutnost određene doze nelagode koja bi bila izazvana govorenjem jezika koji se odbijao govoriti. Prirodan način obrane od takvog osjećaja bilo je izbjegavanje njegovog uzroka, odnosno šutnja.

4. ZAKLJUČAK

Na samom kraju ovoga rada reći ćemo nešto o saznanjima i zaključcima do kojih smo došli tijekom istraživanja.

Kao što je već na početku rada navedeno, unatoč činjenici da su svi ispitanici oba jezika usvajali od rođenja ili ranog djetinjstva i da bismo, u skladu s time, mogli pretpostaviti kako imaju dva materinska jezika (dva L1), tijekom cijeloga rada razlikujemo L1 od L2. Određena pitanja u provedenom upitniku, kao što su ona o pojavi potrebe veće koncentracije pri korištenju L2, kada se to dogodilo, na kojem jeziku razmišljaju, a na kojem sanjaju, pokazuju kako je razlikovanje L1 od L2 bio dobar potez. Na temelju odgovora na pitanje o potrebnoj koncentraciji pri korištenju L2 ne možemo sa sigurnošću tvrditi kako postoji značajna razlika u razini ovladanosti dvama jezicima, no rezultati odgovora na pitanja o razmišljanju i sanjanju donose nešto drugačije rezultate te u tom slučaju govorimo o neuravnoteženoj dvojezičnosti koja je spomenuta na početku rada. Budući da je većina ispitanika, u oba slučaja preko 60%, odabrala odgovor L1 i kod razmišljanja i kod sanjanja, možemo zaključiti kako razina ovladanosti ili čak osjećaja pripadnosti dvama jezicima nije jednaka. Time se potvrđuje teza o dominaciji jednog od jezika, a samim time i o boljoj ovladanosti tim jezikom. Sljedeće pitanje čiji odgovori potvrđuju prethodno spomenutu tezu je pitanje o osjećaju sigurnosti pri korištenju osnovnih jezičnih kompetencija. Iz odgovora je vidljivo kako se ispitanici osjećaju znatno sigurnije pri govoru, slušanju, čitanju i pisanju L1, nego L2. Možda najčvršća potvrda o nejednakoj razini ovladanosti dvama jezicima dolazi pri kraju upitnika gdje se od ispitanika traži da na temelju njihove osobne procjene definiraju osjećaju li da je njihova razina ovladanosti L1 veća od razine ovladanosti L2. Čak 67,7% ispitanika na to pitanje odgovorilo je potvrdno.

Nakon analize dobivenih rezultata dolazimo do zaključka kako je prva postavljena hipoteza - *Očekuje se da ispitanici koji su od rane dobi u podjednakoj mjeri izloženi obama jezicima u kasnijoj dobi podjednako vladaju istima* – pobijena, odnosno kako rani početak usvajanja dvaju jezika u podjednakoj mjeri ne jamči jednako vladanje istima u kasnijoj dobi.

Potvrdu navedene tvrdnje nalazimo i u rezultatima odgovora na 18. pitanje o koncentraciji koju je zahtijevala upotreba L1 i L2, odnosno je li upotreba L2 u određenom trenutku počela zahtijevati veću koncentraciju od one potrebne za upotrebu L1. U slučajevima ispitanica S. A. B. i M. V. vidimo kako osoba može biti dvojezična i samostalno, bez dodatnog razmišljanja i koncentracije, vladati dvama jezicima, voditi tečno i jednostavno svakodnevnu komunikaciju, a zapravo ne poznavati sve razine tih jezika. Što u takvim slučajevima? Možemo li i te osobe nazivati dvojezičnima? Tu se prvenstveno radi o širini vokabulara, a ne o nepoznavanju sustava nekog jezika i, npr., istaknutim gramatičkim ili sintaktičkim pogreškama prilikom korištenja istog. Budući da se širina vokabulara može povećavati i, u slučajevima na koje nailazimo u ovom ispitivanju se morala povećati kako bi ispitanici mogli savladati „prepreke“ na koje su naišli, činjenica da je njihov vokabular (bio) uži od vokabulara njihovih jednojezičnih vršnjaka ne umanjuje njihovu karakteristiku dvojezičnosti. To je samo još jedna potvrda na početku rada spominjanih nedostataka dvojezičnosti od kojih je najistaknutija manja širina vokabulara dvojezičnih osoba u usporedbi s jednojezičnima.

Možemo tvrditi kako su svi sudionici upitnika nakon obrade svih rezultata i iznošenja svih teza potvrdili da pripadaju onoj skupini i definiciji dvojezičnih osoba koju navodimo na početku rada. Unatoč činjenici da u određenoj dobi više ne vladaju obama jezicima na istoj razini, svi oni su oba jezika počeli usvajati ili od rođenja ili od ranog djetinjstva i usvajali su ih nesvjesno, bez učenja i u podjednakoj mjeri.

Tu činjenicu možemo povezati i s jednim od postavljenih ciljeva, onim o ranom početku usvajanja jezika kao ključnom za postizanje razine izvornog govornika, no ne i jedinoj nužnoj stavci. Postoje dakle mnogi čimbenici koji utječu na razinu vladanja jezikom. Neki od njih su jezik koji se koristi u obrazovnim ustanovama, na radnom mjestu, preseljenje u drugu sredinu i sl. te svi oni imaju utjecaj na povećanje ili opadanje te razine. To znači da je osoba do određenog trenutka i mogla vladati obama jezicima kao izvorni govornik, no određene životne okolnosti su to mogle promijeniti.

Dakle rani početak usvajanja dvaju jezika ne garantira vladanje jezikom na razini izvornog govornika. On nesumnjivo jest jedan od važnih faktora, no da bi se ta razina održala potrebno je uskladiti i niz drugih čimbenika na koje često nemamo mogućnost utjecati.

Unatoč činjenici da se možda radi o laičkom vjerovanju i postavljenoj hipotezi kako dvojezične osobe u svom govoru često koriste *code-switching*, rezultati upitnika je potvrđuju. Na postavljeno pitanje koliko često u svom govoru koriste *code-switching*, 41,9% ispitanika

odgovorilo da to radi često, dok je gotovo isti broj njih (45,2%) odgovorio da tu pojavu koristi rijetko.

Također je važno primijetiti djelomično neslaganje tvrdnji o nedostacima dvojezičnosti, među kojima se ističe ona o smanjenom opsegu vokabulara, s rezultatima odgovora na pitanje jesu li ispitanici imali problema s vokabularom prilikom usvajanja jezika. Iako se radi o samoprocjeni i iako je u opisu problema navedeno i miješanje vokabulara, ne možemo zanemariti činjenicu da je gotovo polovica ispitanika odgovorila kako uopće nije imala problema, dok je nisku razinu poteškoća primijetilo njih desetero.

Potvrdu treće postavljene hipoteze kako se očekuje da mjesto življenja i jezik okoline utječu na učestalost uporabe drugog jezika i razinu ovladanosti njime nalazimo u više navrata. Prisjetimo se odgovora na pitanje o potrebnoj koncentraciji pri upotrebi L2 – među odgovorima nekoliko puta nailazimo na spominjanje početka školovanja ili studiranja jednog od jezika, prilikom čega je uporaba drugog bila smanjena, a samim time i razina ovladanosti.

Osim u tom dijelu, potvrdu o utjecaju okoline na uporabu jezika nalazimo i u pitanjima o korištenju jezika u vrtiću, školi, na fakultetu i na poslu. Iako prosjek odgovora ukazuje kako uporaba jednog od jezika ne utječe nužno na učestalost upotrebe drugog, ipak nalazimo i odgovore koji nam govore suprotno. Najviše utjecaja na korištenje drugog jezika pojavilo se u dijelu o upotrebi određenog jezika u školi.

Na kraju svega možemo zaključiti kako su ciljevi postavljeni na početku ovoga rada uspješno ispunjeni. Utvrdili smo kako rani početak usvajanja jezika jest bitan za bolju kasniju ovladanost istim, no nije presudan, a samim time ni jamstvo da će dijete (o)vladati njima gotovo ili potpuno na razini izvornog govornika. Pojasnili smo pojavu dvojezičnosti, čimbenika koji na to utječu te zapreka na koje se nailazi na tome putu. Istraživanje se može dalje širiti u mnogo smjerova. Dovoljno je uzeti nekoliko različitih definicija dvojezičnosti i kriterija tko je dvojezičan te na temelju njih provoditi daljnja ispitivanja. No zasad se ovdje zaustavljamo.

Najljepša hvala svim dvojezičnim osobama koje su pristale biti sudionicima upitnika te su svojim odgovorima uvelike doprinijele nastanku ovoga rada. Velika hvala i mentorici, dr. sc. Ivani Vidović Bolt, koja je navodila rad na pravi smjer i bila potpora tijekom cijelog procesa istraživanja i pisanja rada. Hvala i svim profesorima koji su korisnim i konstruktivnim savjetima pomogli da upitnik bude kvalitetniji, a na kraju hvala mojim roditeljima koji su pokazali iznimno strpljenje, podršku i toleranciju kako tijekom svih godina studiranja, tako i tijekom „stavljanja točke na i“.

5. PRILOZI

5.1. Riječ sudionika

Na kraju provedenog upitnika zamolili smo sudionike da podijele s nama svoja sjećanja, zanimljivosti, anegdote i sl. vezane za proces odrastanja uz dvojezičnost te eventualne situacije koje su smatrali ozbiljnijim i možda teže rješivim (poput faze kada ste odbijali govoriti jedan od jezika). Kao završetak ovoga rada prilažemo te odgovore:

- I. K.: „Od djetinjstva sam s tatom i njegovom stranom obitelji pričala na svom L2 jeziku²⁸ i tata mi je s vremenom to sve više i više forsirao, išla sam na tečaj češkog jezika što mi je uvelike pomoglo u učenju jezika, ali sam s vremenom počela gubiti zanimanje za taj jezik i počela sam ga sve manje pričati, tako da sam s vremenom i zaboravila sve što sam na tečaju i naučila i smanjio mi se vokabular. Onda sam prije 3 godine počela glumiti u češkoj predstavi i opet mi se malo pojačao vokabular i opet sam dobila zanimanje za jezik jer sam se stalno nalazila u društvu koje je odlično pričalo češki, pa sam se i ja puno toga prisjetila. I sad, otkad ne glumim više, zadnjih godinu dana osjećam da opet sve manje i slabije pričam jezik. Zapravo je bitno održavati taj kontinuitet jer se to stvarno vrlo brzo izgubi.“
- S. M.: „Slovačka i Hrvatska su relativno bliske zemlje, kulturno i jezično, mnogi Slovaci dolaze na Jadran, a Hrvati odlaze u Tatre, pa većina ljudi zna prepoznati taj drugi jezik. Iz tog razloga mi je oduvijek bilo zanimljivo da ljudi koji me poznaju, moj rotacizam prilikom korištenja L1 ili L2 pripisuju standardu onog drugog jezika, a ne osobnom poremećaju u govoru.“
- I. K.: „Kad sam godinu i pol živjela u Japanu i na poslu se služila isključivo Japanskim, a s partnerom kod kuće isključivo Engleskim, postalo mi je puno teže koristiti L2²⁹ u telefonskim razgovorima s obitelji, pa smo se služili L1³⁰, što inače ni prije niti kasnije nije bio slučaj. Glavna razlika u kompetenciji sada proizlazi iz školovanja, koje se u mom slučaju gotovo u potpunosti odvijalo na L1 te sada nisam sasvim sigurna kad su u pitanju stručni izrazi poput naziva kemijskih spojeva na L2.“
- B.: „Nikada mi dvojezičnost nije stvarala probleme pri učenju ili jezičnom razvoju nekog trećeg jezika. Sjećam se da su neki prijatelji bili ljubomorni jer ja mogu gledati

---

²⁸ Češki, op. a.

²⁹ Poljski, op. a.

³⁰ Hrvatski, op. a.

crtiče i serije na talijanskom koje su tada, kad smo mi bili mali, bile puno bolje od onih koje je naša televizija puštala.”

- H.: „Živjela sam u sredini gdje se rusinski jezik koristi u 80-90% slučajeva i tamo sam pohađala vrtić. Zbog rata smo se preselili u sredinu gdje sam taj jezik slušala jedino od roditelja, krenula sam u školu gdje je rusinski bio aposlutna nepoznanica i utjecajem okoline sam prestala govoriti jezik koji sam prvi naučila. Zbog toga nisam u potpunosti savladala rusinsko pismo tj "rusku kirilku". Danas tim jezikom komuniciram jedino s rodbinom i nekoliko prijatelja, a trudim ga se očuvati sa sestrom kroz pjesme na festivalima.”
- M. H. N.: „Ne smatram da sam imao nekih većih poteškoća u procesu svog jezičnog razvoja. Roditelji mi govore kako sam često ubacivao engleske riječi u rečenice kada bih govorio hrvatski i dan danas mi se zna dogoditi da se puno prije sjetim engleske verzije neke riječi, negoli hrvatske i onda radije iskoristim nju umjesto da pričekam i dosjetim se hrvatskog ekvivalenta.“
- M. K.: „Sestra i ja do petog razreda ponekad nismo znale kako se na hrvatskom kaže neka riječ, ali znale smo na poljskom pa smo tu riječ upotrebljavale i u školi i drugima je to bilo smiješno i simpatično, čak su i oni naučili neke riječi. Imale smo i dosta poteškoća do otprilike 5. razreda s naglašavanjem riječi, a i dan danas ljudi primjećuju da imamo "čudan" naglasak. Zanimljivo je i to da s mamom nikad nismo komunicirale na poljskom. Ako ona slučajno krene pričati na poljskom, mi joj odgovaramo na hrvatskom. Poljski pričamo jedino s rodbinom iz Poljske (jer oni ne pričaju hrvatski i s turistima preko ljeta).”
- F. M. Z.: „Dok sam živio 3 mjeseca svako ljeto na otoku Visu čitao sam romane i stripove i govorio sam kao ostali lokalni mladići, no kada nakon svoje 19. godine nisam došao jedno ljeto i prestao sam čitati na hrvatskom, primijetio sam da više nisam vladao jezikom kao i prije.“
- N.: „Budući da svi članovi moje uže obitelji govore oba jezika, većinu vremena kod kuće razgovaramo naizmjenice ih koristeći, ponekad čak i unutar jedne rečenice. Kao nešto zanimljivo izdvojila bih da smo već kao djeca, sestra i ja počele koristiti riječi koje su bile spoj primjerice riječi na jednom jeziku deklinirane po pravilima drugog jezika ili na sličan način "spojene" riječi - uvijek (!) s punom sviješću o "pogrešci", odnosno namjerno iskrivljeno - na neki način kao paraleni vokabular koji samo mi razumijemo.

Nevezano za to, znale su se dogoditi situacije kad bih za neku riječ bila uvjerena da je na primjerice hrvatskom jeziku te bih se čudila kako ju ljudi ne znaju, a ispostavilo bi se da je na poljskom.“

- F. K.: „Jedan od mogućih problema, koji zapravo nisam toliko direktno osjetio na vlastitoj koži, već je uže povezan s roditeljima, je taj kako usmjeriti dijete ako okolina dopušta obje opcije?

S obzirom na to da je Daruvar dvojezična sredina, moji doma su se jako svadili oko toga koji ću vrtić i koju školu pohađati.

Naime, u Daruvaru postoji češki vrtić i češka osnovna škola, a Gimnazija Daruvar može se pohvaliti jednim češkim razredom (koji uz uobičajene gimnazijske predmete, od kojih se neki izvode na češkom, još sluša 4 sata češkog jezika tjedno).

Tata je bio za to da idem skroz po češkoj putanji, a mama je htjela hrvatsku. Na kraju je kompromis bio češki vrtić - hrvatska škola.

A nevjerojatno je (i pomalo smiješno) kako čak i tako integriranoj sredini među djecom postoje predrasude. Kada je konačno došlo vrijeme za upis u školu, među djecom u vrtiću se povel rasprava. Kada me prijatelj pitao koju ću školu upisati, na što sam ja rekao da hrvatsku, on je onako zabrinuto rekao 'Joj, ne idi u hrvatsku školu, tamo ti idu Cigani.'

Mlad i nevin kakav sam tad bio, prema njegovom tonu i izrazu lica zaključio sam da je to nešto loše, no zapravo nisam imao pojma što su to 'Cigani' i kako ih prepoznati. Jako me to brinulo, no imao sam povjerenja u svoje roditelje koji me valjda ne bi pustili da idem nekamo gdje postoji nešto zaista strašno ili opasno po mene. Ipak, sjećam se u prvom razredu na prvi dan škole sumnjičavo analizirao svoje kolege u razredu i pokušavao odgonetnuti koji od njih bi mogli biti Cigani. Grozno. (smijeh)“

- L. B.: „Odrastao sam u Češkoj republici, govoreći češki s majkom i bratom, dok sam s ocem oduvijek pričao hrvatski. Danas živim u Hrvatskoj, odnos je isti. Ako pričam s majkom na češkom, otac se ubaci i postavi pitanje(uvijek na hrvatskom, mada zna češki), ja automatski odgovaram njemu na hrvatskom. I obrnuto“
- D. D.: „Razvod mojih roditelja utjecao je na korištenje jezika kojeg koristi moj otac (L1), a koji nije živio s nama. Srećom kroz komunikaciju s njim i daljnim studijem sam sve nadoknadila.“

- A. I.: „Dvojezičnost od rođenja mi je pomogla da naučim još 4 jezika bez poteškoća (engleski, njemački, francuski, kineski).“
- A. D.: „Iznenaduje me brzina kojom "gubim" vokabular i sigurnost u govoru L1 jezika, ako isti ne koristim.“
- A.: „Biti dvojezičan ima svoje prednosti - sada kad sam u Hrvatskoj i ne želim da mamu i mene netko razumije, pričam na poljskom. isto tako u Poljskoj pričamo na hrvatskom ako ne želimo da nas netko razumije.“
- N. P.: „Bilo je iznimno zanimljivo, izazovno čak, odrastati u dva potpuno različita 'svijeta', a posebno (do)živjeti kolizije tih dvaju svjetova i svjetonazora. Sve to unutar države koja je inače 'a meltingpot of worlds'³¹.“
- M. C. J.: „Interni dogovor u obitelji bio je da govorimo jezikom zemlje u kojoj boravimo. Do 8. godine imala sam velikih problema s miješanjem L1 i L2, posebno nakon dužeg boravka u jednoj od tih zemalja. Izmišljala sam zanimljive jezične konstrukcije (npr. "Popuniti samoubojstvo" od polj. popełnić), imala velikih problema s poretком riječi u rečenici i sl.“
- T. S.: „U osnovnoj, hrvatskoj, školi (1. razred osnovne) koristila sam, tj. umetala riječi iz talijanskog jezika. Znam da mi je jedan sastav zvučao ovako: "Jučer smo bili na jednoj montanjici i tamo je bilo puno pekora." (la montagna-planina, la pecora-ovca) Znam da je učiteljica bila dosta ljuta i tražila je od mene da moram svaki dan čitati po sat vremena. I da, znam da mi je riječ "dnevni boravak" bila totalna apstrakcija.“
- M. C.: „Malo sam posumnjala u svoje poznavanje L2 kada sam na fakultetu počela usmeno prevoditi, najčešće na Velesajmu prilikom međunarodnih sajmova. Vrlo brzo je došao kraj mojoj nesigurnosti jer su uvijek firme iz Poljske bile zadovoljne mojim poznavanjem jezika i prevođenjem pa sam često, osim na sajmovima, počela prevoditi i na sastancima, seminarima, obukama te pismeno.

Druga situacija je bila kad sam snimala priloge za HRT-ovu Prizmu, za vrijeme dok sam na fakultetu bila predsjednica sekcije mladih u okviru Društva M. Kopernik. Također sam se osjećala malo nesigurno pa sam znala i zapisivati što bih trebala reći, ali voditeljica je bila jako pristupačna i simpatična pa bi me uvijek prije opustila te također na kraju nije bilo problema.“

---

³¹ Nizozemska, op. a.

5.2. Upitnik

7/21/2015

UPITNIK; Jezični razvoj višejezičnih govornika različite dobi; siječanj 2015.

Uredi ovaj obrazac

UPITNIK; Jezični razvoj višejezičnih govornika različite dobi; siječanj 2015.

Ovaj upitnik provodi se u sklopu diplomskog rada pod naslovom "Jezični razvoj višejezičnih govornika različite dobi" pri Odsjeku za zapadnoslavenske jezike i književnost, na Katedri za poljski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Namijenjen je osobama čiji su roditelji različitih nacionalnosti, a koje su odmalena učile materinske jezike obaju roditelja. Cilj upitnika je istražiti postoje li određene poteškoće u takvom razvoju, koja su obilježja, prednosti i nedostaci takvog razvoja te dobiti informacije koje će činiti temelj ovoga rada. Upitnik je anoniman i svi podaci dobiveni upitnikom koristit će se za pisanje rada.

Hvala Vam na pomoći!

*Obavezno

1. Spol *

- ☐ M
☐ Ž

2. Datum i mjesto rođenja *

3. Nacionalnost *

4. Ispitanik (ime ili inicijali) *

5. Dob višejezičnog govornika *

6. Označite tvrdnju: *

- ☐ pohađam osnovnu školu
☐ pohađam srednju školu
☐ studiram
☐ zaposlen(a) sam
☐ nezaposlen(a) sam

7. Obrazovanje *

1/10

8. Zanimanje *

9. Mjesto i država majčina rođenja *

10. Mjesto i država očeva rođenja *

11. U kojim ste državama živjeli? *

12. Koji je službeni jezik države u kojoj trenutno živite? *

13. Koliko dugo živite u toj državi? *

14. Koji je vaš materinski jezik, odnosno L1? *

15. Koji je Vaš L2? *

16. Jeste li istodobno usvajali oba jezika ili ste L2 počeli usvajati kasnije? *

17. Ako ste L2 počeli usvajati kasnije, u kojoj dobi je nastupio početak usvajanja? *

18. Jeste li u određenoj fazi usvajanja jezika uočili da je uporaba L2 počela zahtijevati veću koncentraciju? *

19. Ako je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, u kojem trenutku ste to uočili? *

20. Na kojem jeziku razmišljate? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ na nekom trećem jeziku

21. Na kojem jeziku sanjate? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ na nekom trećem jeziku

22. Označavanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se ne osjećam sigurno“, a 5 „osjećam se potpuno sigurno“) iskažite koliko se sigurno osjećate: *

- u govoru L1

1 2 3 4 5

23. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se ne osjećam sigurno“, a 5 „osjećam se potpuno sigurno“) iskažite koliko se sigurno osjećate: *

- u pisanju L1

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

24. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se ne osjećam sigurno“, a 5 „osjećam se potpuno sigurno“) iskažite koliko se sigurno osjećate: *

- u čitanju L1

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

25. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se ne osjećam sigurno“, a 5 „osjećam se potpuno sigurno“) iskažite koliko se sigurno osjećate: *

- u slušanju L1

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

26. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se ne osjećam sigurno“, a 5 „osjećam se potpuno sigurno“) iskažite koliko se sigurno osjećate: *

- u govoru L2

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

27. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se ne osjećam sigurno“, a 5 „osjećam se potpuno sigurno“) iskažite koliko se sigurno osjećate: *

- u pisanju L2

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

28. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se ne osjećam sigurno“, a 5 „osjećam se potpuno sigurno“) iskažite koliko se sigurno osjećate: *

- u čitanju L2

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

29. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se ne osjećam sigurno“, a 5 „osjećam se potpuno sigurno“) iskažite koliko se sigurno osjećate: *

- u slušanju L2

1 2 3 4 5

30. Na kojem jeziku razgovarate s majkom? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ na nekom trećem jeziku

31. Na kojem jeziku razgovarate s majčinom obitelji? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ na nekom trećem jeziku

32. Na kojem jeziku razgovarate s ocem? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ na nekom trećem jeziku

33. Na kojem jeziku razgovarate s očevom obitelji? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ na nekom trećem jeziku

34. Koristite li uvijek isti jezik u komunikaciji s istim članovima uže ili šire obitelji? *

- ☐ da
☐ ne

35. Kojim ste se jezikom služili u vrtiću? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ nekim trećim jezikom
☐ nisam pohađao(la) vrtić

36. Na kojem se jeziku odvija(la) nastava u Vašoj školi? *

- ☐ L1

- ☐ L2
☐ na nekom trećem jeziku

37. Na kojem se jeziku odvija(la) nastava na Vašem fakultetu? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ na nekom trećem jeziku
☐ ne pohađam/nisam pohađao(la) fakultet

38. Kojim se jezikom služite na poslu (ako radite)? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ nekim trećim jezikom
☐ ne radim

39. Jeste li nakon polaska u vrtić u kojemu se koristio jedan od Vaša dva jezika osjetili promjenu u učestalosti korištenja drugog jezika (koji se tamo nije koristio)? *

- ☐ u vrtiću se koristio moj L1 i osjetio(la) sam da zbog toga i u drugim situacijama rjeđe koristim svoj L2
☐ u vrtiću se koristio moj L1, ali to nije utjecalo na učestalost korištenja mog L2 u drugim situacijama
☐ u vrtiću se koristio moj L2 i osjetio(la) sam da zbog toga i u drugim situacijama rjeđe koristim svoj L1
☐ u vrtiću se koristio moj L2, ali to nije utjecalo na učestalost korištenja mog L1 u drugim situacijama
☐ u vrtiću se koristio neki treći jezik
☐ nisam pohađao(la) vrtić

40. Jeste li nakon polaska u školu u kojoj se nastava odvijala na jednom od Vaša dva jezika osjetili promjenu u učestalosti korištenja drugog jezika (koji se tamo nije koristio)? *

- ☐ u školi se nastava odvija(la) na mom L1 i osjetio(la) sam da zbog toga i u drugim situacijama rjeđe koristim svoj L2
☐ u školi se nastava odvija(la) na mom L1, ali to nije utjecalo na učestalost korištenja mog L2 u drugim situacijama
☐ u školi se nastava odvija(la) na mom L2 i osjetio(la) sam da zbog toga i u drugim situacijama rjeđe koristim svoj L1
☐ u školi se nastava odvija(la) na mom L2, ali to nije utjecalo na učestalost korištenja mog L1 u drugim situacijama
☐ u školi se nastava odvija(la) na nekom trećem jeziku*

41. Jeste li nakon polaska na fakultet na kojemu se nastava odvijala na jednom od Vaša dva jezika osjetili promjenu u učestalosti korištenja drugog jezika (koji se tamo nije koristio)? *

- ☐ na fakultetu se nastava odvija(la) na mom L1 i osjetio(la) sam da zbog toga i u drugim situacijama rjeđe koristim svoj L2

- ☐ na fakultetu se nastava odvija(la) na mom L1, ali to nije utjecalo na učestalost korištenja mog L2 u drugim situacijama
- ☐ na fakultetu se nastava odvija(la) na mom L2 i osjetio(la) sam da zbog toga i u drugim situacijama rjeđe koristim svoj L1
- ☐ na fakultetu se nastava odvija(la) na mom L2, ali to nije utjecalo na učestalost korištenja mog L1 u drugim situacijama
- ☐ na fakultetu se nastava odvija(la) na nekom trećem jeziku
- ☐ nisam pohađao(la) fakultet

42. Jeste li nakon početka rada na radnom mjestu na kojemu se koristio jedan od Vaša dva jezika osjetili promjenu u učestalosti korištenja drugog jezika (koji se tamo nije koristio)? *

- ☐ na mom radnom mjestu se koristi(o) moj L1 i osjetio(la) sam da zbog toga i u drugim situacijama rjeđe koristim svoj L2
- ☐ na mom radnom mjestu se koristi(o) moj L1, ali to nije utjecalo na učestalost korištenja mog L2 u drugim situacijama
- ☐ na mom radnom mjestu se koristi(o) moj L2 i osjetio(la) sam da zbog toga i u drugim situacijama rjeđe koristim svoj L1
- ☐ na mom radnom mjestu se koristi(o) moj L2, ali to nije utjecalo na učestalost korištenja mog L1 u drugim situacijama
- ☐ na mom radnom mjestu se koristi(o) neki treći jezik
- ☐ nisam (bio/bila) zaposlen(a)

43. Mijenja li se Vaš „nacionalni identitet“ ovisno o tome koji jezik govorite? Govoreći L1 osjećate li se više kao pripadnik L1 naroda (npr. govorite talijanski i u tom trenutku se počinjete ponašati i osjećati „talijanskije“)? *

44. Jeste li s usvajanjem L1 i L2 upoznavali i kulturu sredine u kojoj je to bio službeni jezik? *

45. Osjećate li da je Vaša razina ovladanosti L1 veća od razine ovladanosti L2? *

- ☐ da
- ☐ ne

☐ ne znam

46. Označite koliko često umećete riječi drugoga jezika (code mixing) jer se ne možete sjetiti „kako se nešto kaže“ na jeziku na kojem u tom trenutku komunicirate? *

- ☐ ne radim to nikada
☐ događa se, ali rijetko
☐ često
☐ gotovo uvijek

47. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće nisam imao(la) poteškoća“, a 5 „imao(la) sam izrazitih poteškoća“) iskažite jeste li imali poteškoća pri učenju više jezika istodobno: *

- s vokabularom (npr. širina vokabulara, miješanje vokabulara iz više jezika)

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

48. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće nisam imao(la) poteškoća“, a 5 „imao(la) sam izrazitih poteškoća“) iskažite jeste li imali poteškoća pri učenju više jezika istodobno: *

- u poretku riječi u rečenici (npr. korištenje poretka riječi u rečenici karakterističnog za L1 pri govoru L2)

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

49. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se nisam tako osjećao(la)“, a 5 „često sam se tako osjećao(la)“) iskažite jeste li se u procesu usvajanja jezika: *

- osjećali kao da ne postizete dovoljni napredak ni u jednom od jezika

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

50. Zaokruživanjem broja od 1 do 5 (1 označava „uopće se nisam tako osjećao(la)“, a 5 „često sam se tako osjećao(la)“) iskažite jeste li se u procesu usvajanja jezika: *

- osjećali kao da zaostajete za svojim vršnjacima

1 2 3 4 5

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

51. Jeste li u svom jezičnom razvoju imali razdoblje kada ste odbijali govoriti neki od jezika? *

- ☐ da
☐ ne

52. Ako je prethodni odgovor potvrđan, koji ste jezik odbijali govoriti? *

- ☐ L1
☐ L2
☐ odgovor na prethodno pitanje je niječan

53. Ako je odgovor na 51. pitanje potvrđan, kada se to dogodilo? *

54. Ako je odgovor na 51. pitanje potvrđan, zaokružite koliko je trajalo razdoblje „šutnje“? *

- ☐ manje od mjesec dana
☐ nekoliko mjeseci
☐ manje od godine dana
☐ godinu dana do dvije
☐ nekoliko godina
☐ odgovor na 51. pitanje je niječan

55. Jesu li u procesu učenja jezika i Vašeg jezičnog razvoja postojale neke situacije koje ste smatrali ozbiljnijim i možda teže rješivim (poput faze kada ste odbijali govoriti jedan od jezika) i koje su to situacije bile? Ako imate neka sjećanja, zanimljivosti, anegdote i sl. vezane za proces odrastanja uz dvojezičnost, slobodno ih podijelite s nama.

Pošalji

Nikada ne šaljite zaporku putem Google obrazaca.

100%: uspjeli ste.

Omogućuje

Google nije izradio niti podržava ovaj sadržaj.

Prijava zloupotrebe - Uvjeti pružanja usluge - Dodatni uvjeti

6. POPIS LITERATURE

1. Jelaska, Z. (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
2. Anić, V. i Goldstein, I. (1999) *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber.
3. Klaić, B. (1979) *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
4. Szymczak, M. (1978) *Słownik języka polskiego*, Tom pierwszy A-K, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
5. Doroszewski, W. (1960) *Słownik języka polskiego* Tom drugi D-G, Warszawa: Wiedza powszechna.
6. Myers-Scotton, C. (2006) *Multiple voices. An Introduction to Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishing.
7. Močinić, A. (2010) *Bilingual education*. Metodčki obzori 6 (2011) 3, Professional article, 175-182 (str. 175).
8. Jelaska, Z. (2007) *Ovladavanje jezikom: izvornojezična i inojezična istraživanja*. UDK: 811.163.42'25:811.111'373.46:81'232:001.4=163.42, Prethodno znanstveno priopćenje, Prihvaćen za tisak: 14. lipnja 2007. Dostupno na: hrcak.srce.hr/file/32533 [8.5.2015.], str. 92.
9. Dobravac, G. (2006) *Utjecaj dvojezičnosti na način obrade neverbalnih zadataka kod urednih govornika simultane dvojezičnosti*. Stručni rad. Zagreb: Laboratorij za psiholingvistička istraživanja - POLIN Sveučilišta u Zagrebu.
10. Hakuta, K. (1985) *Cognitive development in bilingual instruction*. Issues in English language development (str. 63-67). Rosslyn, Va.: National Clearinghouse for Bilingual Education. Dostupno na: [http://web.stanford.edu/~hakuta/Publications/\(1985\)%20-%20COGNITIVE%20DEVELOPMENT%20IN%20BILINGUAL%20INSTRUCTION.pdf](http://web.stanford.edu/~hakuta/Publications/(1985)%20-%20COGNITIVE%20DEVELOPMENT%20IN%20BILINGUAL%20INSTRUCTION.pdf), [23.1.2014.], str. 64.
11. Bialystok, E. (2008) *Bilingualism: The good, the bad, and the indifferent*. Bilingualism: Language and Cognition 12 (1), 2009, Cambridge University Press, 3–11. International symposium on bilingualism lecture (Sponsored by Cambridge University Press), First published online 14 August 2008. Dostupno na: <http://www.yumingschool.org/wp-content/uploads/2011/07/Bilingualism.-The-good-the-bad-and-the-indifferent.pdf> [4.1.2015.], str. 4.

12. Bialystok, E., Luk, G., F. Peets, K., Yang, S. (2009) *Receptive vocabulary differences in monolingual and bilingual children*. Bilingualism: Language and Cognition 13 (4), 2010, 525–531, Cambridge University Press 2009. Research note, First published online 25 November 2009. Dostupno na:
<http://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/11384942/LUK%20Receptive%20Vocabulary%20Differences%20in%20Monolingual%20and%20Bilingual%20Children.pdf?sequence=1>, [4.1.2015.], str. 525.
13. Bialystok, E., Craik, F. I. M., W. Green, D. i H. Gollan, T. (2009) *Bilingual Minds*. Psychological Science in the Public Interest 10(3) 89–129, Sage Journals. Reprints and permission:, sagepub.com/journalsPermissions.nav, DOI: 10.1177/1529100610387084, <http://psi.sagepub.com>. Dostupno na:
http://www.psychologicalscience.org/journals/pspi/pspi_10_3.pdf, [4.1.2015.].
14. Morales Castillo, M. J., Bialystok, E., Calvo, A. (2013) *Bilingual children have a better „working memory“ than monolingual children*. Journal of Experimental Child Psychology. Department of Experimental Psychology, University of Granada. Dostupno na: <http://canal.ugr.es/index.php/social-economic-and-legal-sciences/item/63121-bilingual-children-have-a-better-%E2%80%9Cworking-memory%E2%80%9D-than-monolingual-children>, [11.5.2015.].
15. Morales Castillo, J., Calvo, A., Bialystok, E. (2013) *Working memory development in monolingual and bilingual children*. Journal of Experimental Child Psychology, Volume 114, Issue 2, February 2013, Pages 187–202. Dostupno na:
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S002209651200166X>.
16. Cepanec, M., Šimleša, S. (2008) *Razvoj izvršnih funkcija i njihovih neuroloških korelata*. Suvremena psihologija 11 (2008), 1, 55-72, “Naklada Slap”, 2008. Pregledni članak - UDK 159.922. Laboratorij za razvojnu neurolingvistiku, Odsjek za logopediju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišni Kampus, Borongajska b.b., 10000 Zagreb.
17. <http://multilingualparenting.com/>, [11.5.2015.]
18. <http://multilingualparenting.com/2014/01/22/bilingual-is-better-the-advantages-of-speaking-more-than-one-language/>, [11.5.2015.]
19. <http://www.ppls.ed.ac.uk/people/thomas-bak>, [11.5.2015.]
20. <http://www.nichd.nih.gov/news/releases/pages/040312-bilingual-advantage.aspx>, [11.5.2015.]

21. Bialystok, E. (2011). Intervju. *Bilingual brains are more healthy*. U: The guardian, 12.6.2011. Dostupno na: <http://www.theguardian.com/technology/2011/jun/12/ellen-bialystok-bilingual-brains-more-healthy>, [11.5.2015.]
22. <http://www.zdrav-zivot.com.hr/izdanja/ljepote-i-opasnosti-podmorja/razvoj-govora/> [30.5.2015.]
23. <http://www.vasezdravlje.com/printable/izdanje/clanak/217/>, [1.6.2015]
24. Miodunka, T. W., ur. (2009) *Nova generacija w glotodydaktyce polonistycznej: Bilingwizm w sytuacji komunikacyjnej wyrażania emocji. Studium przypadków dwujęzyczności polsko-włoskiej*. Metodyka nauczania języka polskiego jako obcego. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS. Kraków.
25. <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>, [1.6.2015.]
26. http://www.umass.edu/aae/Pearson2010_linguist_magazine_OPOL.pdf, [5.6.2015.]
27. <http://struna.ihjj.hr/naziv/mijesanje-kodova/23615/>, [25.6.2015.]
28. <https://www.psychologytoday.com/blog/life-bilingual/201101/intermingling-languages-conversation-literature>, [1.7.2015.]
29. Vidović, S. (2010/2011) *Jezična relativnost i emocionalni i kulturološki aspekti bilingvalnosti*. Završni rad. Rijeka: Filozofski fakultet.
30. Vilke, M. (1976). *Implications of the age factor on the process of acquisition of an L 2*. Studia Romanica et Anglica Zagrabienia, Vol.- No.41-42/Prosinac 1976, str. 87-104. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=194520, [18.7.2015.]
31. Medved Krajnović, M. (2006). *Dynamism of Successive Childhood Bilingualism*. Studia Romanica et Anglica Zagrabienia, Vol. 50 No.-Veljača 2006. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=26860, [18.7.2015.]
32. Vujnović Malivuk, K., Palmović, M. (2015). *Dvojezično usvajanje jezika: povezanost s jezičnim teškoćama i nejezičnim sposobnostima*. Logopedija, Vol.5 No.1, Lipanj 2015, str. 20-24. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=206880, [18.7.2015.]
33. Mihaljević Djigunović, M. (2009). *Strah od stranog jezika i razumijevanje slušanjem kod monolingvalnih i bilingvalnih učenika engleskoga kao stranoga jezika*. Studia Romanica et Anglica Zagrabienia, Vol. 53 No.-Svibanj 2009. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=63457, [18.7.2015.]

34. Vilke, M. (1991) *Vaše dijete i jezik: materinski, drugi i strani jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
35. Medved Krajnović, M. (2010) *Od jednojezičnosti do višejezičnosti*. Zagreb: Leykam international d.o.o.
36. http://www.oxforddictionaries.com/definition/american_english/bilingualism, [19.7.2015.]
37. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/american-english/bilingual>, [19.7.2015.]
38. Cvikić, J., Jelaska, Z., Kuvač, J., Novak-Milić, J. (2004) *Jezičak. Priručnik s radnim listićima za poučavanje hrvatskoga kao nematerinskoga jezika s posebnim osvrtom na hrvatski za Rome*. Prilog, teorijski dio priručnika. Zagreb.
39. Vilke, M. (1991). Lingvistika i metodika: Bilingvizam kod djece. *Strani jezici*, godina XX, br. 3, str. 138-146.
40. Vilke, M. (1976). *Implications of the age factor on the process of acquisition of an L 2*. *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, Vol.- No.41-42/Prosinac 1976, str. 87.
41. Prebeg-Vilke, M. (1991). *Vaše dijete i jezik; materinski, drugi i strani jezik*. Zagreb: Tisak GHZ.